

„Van valami meghitten olasz a bábuban”

Pinocchio mint emlékezhely

Jelige: **Fenyő**

Tartalomjegyzék

Bevezetés	3
Pinocchio megjelenése a köznyelvben	7
Megjelenése a politikai diskurzusban.....	11
Az emlékezhely filmre vitele	14
Irodalmi feldolgozások	17
Pinocchio felbukkanása köztereken, szobrokon.....	23
Megzenésítés.....	26
Összegzés	30
Bibliográfia	32
Melléklet	36

Bevezetés

Carlo Collodi (eredeti nevén Carlo Lorenzini) 1881. július 7-e és október 27-e között publikálta először a *Storia di un burattino (Egy bábu története)* című művet a *Giornale per i bambini* gyermeklap hasábjain.¹ Eredetileg a mű a XV. fejezettel fejeződött be,² amelyben a zsiványok, hogy megszerezzék a pénzét – mivel megkéselni nem tudják, hisz „túl kemény fából faragták”³ –, felkötik Pinocchiót, aki ennek következtében meghal. „Többet nem tudott kinyögni. Szemét lehunyta, száját kitátotta, lábát kinyújtotta, aztán nagyot rándult és mozdulatlaná vált, mintha csak megdermedt volna.”⁴ Ezzel a képpel fejeződött volna be eredetileg Pinocchio története, azonban ez a zárlat az olvasóközönségnek nem tetszett, így Collodi a véleményük hatására, új címet adva a történetnek, *Pinocchio kalandjai (Le avventure di Pinocchio)* címmel folytatta, és szerencsés véget adott a mesének.⁵ Ugyanakkor a pozitív befejezés mellett a mese tele van olyan kalandokkal, „amelyek véresen komolyak, vérre mennek, életre-halálra, ilyen értelemben nem annyira mesések, mint inkább regényesek.”⁶ A *Pinocchio kalandjait* általában a gyermekregény/mese, a nevelődési és a kalandregény ötvözetének tartják. Azonban a mai gyermekolvasó az eredeti történetet rémmesének tekintené, hisz Pinocchio nagyjából minden második fejezetben találkozik a halállal. A XIX. században a mesék többsége az életre készített fel, bemutatta a világban előforduló ellenségeket, akadályokat, rosszat és csapdákat, vagy akár a követendő példát is, így az akkori gyerekek számára Pinocchio története jó minta volt, hisz az előbb felsoroltak mind szerepelnek benne. A Risorgimento szellemében megerősödött a (nép)nevelés igénye, és az irodalmat az eszközének tekintették.⁷ Így Collodi műve egyszerre tartalmaz mesebeli és valós elemeket is, amivel tükrözi a XIX. század hangulatát. Éppen ezért úgy gondoljuk⁸, hogy

¹ PEZZINI, Isabella: „Tra un Pinocchio e l'altro”, in: PEZZINI, Isabella, FABBRI, Paolo (szerk.): *Le avventure di Pinocchio. Tra un linguaggio e l'altro*, Meltemi Editore, Roma, 2002, pp. 7-34., 8.

² MADARÁSZ Imre: „Nevelődési kalandregény gyerekeknek. Carlo Collodi: Pinokkió kalandjai” in.: Uő: *Kultusz, vita, feledés. Olasz irodalom- és kultúrtörténeti tanulmányok*, Hungarovox Kiadó, Budapest, 2008, pp.149-157., 155.

³ COLLODI, Carlo: *Le avventure di Pinocchio – Pinocchio kalandjai*, (ford.: SZÉNÁSI Ferenc), Noran Könyvkiadó, Budapest, 1999, p.105.

⁴ COLLODI, Carlo: *Le avventure di Pinocchio – Pinocchio kalandjai*, I.m. p.107.

⁵ PEZZINI, Isabella: „Tra un Pinocchio e l'altro” i.m. p. 8. Ez a továbbírás azonban több „hibát” is okozott a történetben. Ettől a résztől kezdődnek el a „figyelmetlenségek” a szövegben, mint például Pinokkió, aki eddig nem tudott olvasni, most hirtelen kibetűzte a Tündér sírfeliratát, vagy akár a Tücsök, akit a negyedik fejezetben megöl, és a XV. fejezetig, ha előkerül, akkor csak a Tücsök szellemként, a végén újra él.

⁶ MADARÁSZ Imre: „Nevelődési kalandregény gyerekeknek. Carlo Collodi: Pinokkió kalandjai”, i.m. p. 155.

⁷ MADARÁSZ Imre: „Nevelődési kalandregény gyerekeknek. Carlo Collodi: Pinokkió kalandjai”, i.m., p. 152.

⁸ A dolgozat közös munka eredménye

Madarász Imre azon kijelentése, miszerint a „*Pinocchio* »igazi« gyerekeknek írott és gyerekeknek való meseregény, nem olyan, amely titokban a felnőtt olvasókra sandít, nekik mond álcázott tanmesét...”⁹, nem állja meg a helyét, hiszen 1881-ben *Pinocchio* története a felnőttekre is erősen hatott és még hat a mai napig is, mivel a társadalom minden területén megjelenik maga a történet, illetve szereplői. Éppen ezért úgy gondoljuk, hogy a *Pinocchio* emlékezhelyként működik az olasz társadalomban. Dolgozatunkban azt mutatjuk be, miként történik ez és milyen eszközök segítségével.

Az emlékezhely fogalmát Pierre Nora alkotta meg először *Az emlékezet helyei*¹⁰ című munkájában, mely a francia emlékezetet vizsgálta. Emlékezhelyeknek az olyan helyeket tekinti, „ahol még megragadható és kikristályosodik az emlékezet” és a történelemhez kötődik.¹¹ Véleménye szerint azért van szükség az emlékezhelyekre, mert magának az emlékezetnek már nincs valódi közege, illetve nem létezik emlékezet.¹² Ezt követően több nemzeti kutatás elindult e téren, számos magyar is, melynek egyik eredménye a Debreceni Egyetem által megjelentetett tanulmánykötet,¹³ illetve a pécsi Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék által szerkesztett *A város láthatatlan mintázata*¹⁴ című könyv volt. Az emlékezhely fogalma Nora óta némiképp átalakult, és a mai napig formálódik. Éppen ezért mi leginkább az újabb kutatások eredményeire támaszkodunk dolgozatunk írásakor. Ahogy Aleida Assmann is kijelenti egy tanulmányában,¹⁵ az emlékezetnek átalakító és nemzetformáló ereje van, éppen ezért fontos ilyen szempontból is megvizsgálni a *Pinocchiót*, hiszen Olaszországban betölti ezt a szerepet. Hasonló próbálkozás itt is született, egyik példája a Mario Isnenghi szerkesztette *I luoghi della memoria*¹⁶ [Az emlékezet helyei] című, háromkötetes, az olasz emlékezhelyeket vizsgáló gyűjtemény, mely először 1997-ben jelent meg. A kötetek címei a következők: *Personaggi e date* [Személyek és dátumok], amelyben a *Pinocchio* rész is található, *I simboli e miti dell'Italia unita* [Az egyesített Olaszország szimbólumai és mítoszai], *Strutture ed eventi dell'Italia unita* [Az egyesített Olaszország

⁹ MADARÁSZ Imre: „Nevelődési kalandregény - gyerekeknek. Carlo Collodi: Pinokkió kalandjai”, i.m., p.149.

¹⁰ NORA, Pierre: *Les lieux de mémoires*, Éditions Gallimard, Paris, 1984, 1986, 1992.

¹¹ NORA, Pierre: *Emlékezet és történelem között* (szerk. K. Horváth Zsolt) Napvilág Kiadó, Budapest, p. 13.

¹² Uo. p. 13-14.

¹³ *Studia Litteraria*, LI. évfolyam, 2012/1-2, Debreceni Egyetem

(http://studia.lib.unideb.hu/index.php?oldal=aktualisszam&folyoirat_szam=2012/1%E2%80%932) (Megtekintés ideje: 2014.01.28.)

¹⁴ HAVASRÉTI József – K. HORVÁTH Zsolt – SZIJÁRTÓ Zsolt: *A város láthatatlan mintázata. Pécs városa mint az emlékezet helye*, Gondolat, Budapest-Pécs, 2010.

¹⁵ Assmann, Aleida: Az emlékezet átalakító ereje, in: *Studia Litteraria*, 2012/1-2. pp. 9-23.

(http://studia.lib.unideb.hu/index.php?oldal=cikkadatok&folyoirat_szam=2012/1%E2%80%932&cikk_id=227) (Megtekintés ideje: 2013.11.14.)

¹⁶ ISNENGHI, Mario (szerk.): *I luoghi della memoria*, Laterza, Roma-Bari, 2010, I-III.

struktúrái és eseményei]. Az összegyűjtött emlékezhelyek a Risorgimentóval kezdődnek, az egységes Olaszország megteremtésével (1861). Így aztán kimaradtak olyan, az olaszokat összekovácsoló tényezők, mint például a Tre Corone (Dante Alighieri, Francesco Petrarca, Giovanni Boccaccio) munkássága, amelyek, bár jóval az egyesítés előtt születtek, napjainkban is nagyban hatnak az olaszok mindennapjaira, elég például a Telecom Italia Dantét megidéző reklámfilmjeire¹⁷ gondolni.

Száraz Orsolya recenziójában élesen kritizálja Isnenghi gyűjteményét. Szerinte a kötetek legfőbb hibája, hogy nem az emlékezhelyeket vizsgálják, hanem a hiányzó nemzeti emlékezetet akarják megteremteni.¹⁸ Úgy gondoljuk, hogy ez, bármennyire igaz is, a *Pinocchio*ra nem érvényes, hiszen az a közélet több területén is megjelenik, a nyelvi kifejezésektől kezdve az irodalmi átiratokon át a politikai életig. Az Isnenghi-féle kötetbe a Pinocchio-részt Fernando Tempesti írta, aki, bár kimondja, hogy a regény emlékezhely, állítását nem támasztja alá. Levezeti ugyan, hogy az eredeti mű milyen modelleket alkalmaz, és arra az állításra jut, hogy mindenki szívében benne él Pinocchio figurája, azonban azt már nem mutatja be, hogy ezek a modellek miként működnek mai világunkban. Véleményünk szerint azonban, ha emlékezhelyként funkcionál valami, akkor annak lenyomata van a társadalmon. Éppen ezért dolgozatunkban a *Pinocchio* mint emlékezhely bemutatására törekszünk.

Habár irodalmi szöveg képezi a Pinocchio-emlékezhely alapját, annak változatait a különböző kulturális mezőkben figyeljük meg, így nem szorosan a szövegértelmezésre törekszünk. Véleményünk szerint ez a fajta megközelítés is fontos egy irodalmi mű – főként ilyenfajta – vizsgálatakor. Takáts József az irodalmi szöveg antropológiai látásmódját így fogalmazza meg: „Röviden azt lehetne mondani, hogy e látásmód nemcsak nem kizárólagosan szövegközpontú, mivel azokra a cselekvésekre figyel (beleértve az olvasást is), amelyek a szöveghez kapcsolódnak, hanem a szövegeket is (beleértve a történeti munkákat is) kulturális cselekvésnek tekinti. [...] Ha igaza van Cliffordnak abban, hogy az esztétikai értékelésnek bizonyos értelemben előfeltétele a kulturális kontextus figyelmen kívül hagyása, akkor annak, aki antropológiai látásmódot szeretne érvényesíteni a szövegekkel kapcsolatban,

¹⁷ A Telecom Italia reklámja: <http://www.youtube.com/watch?v=nMrFHDSQSW0> (Megtekintés ideje: 2014.01.19.)

¹⁸ SZÁRAZ Orsolya: Olasz emlékezhelyek három kötetben in *Studia Litteraria*, 2012/1-2, pp. 185-192 (http://studia.lib.unideb.hu/index.php?oldal=cikkadatok&folyoirat_szam=2012/1%E2%80%93&cikk_id=242) (Megtekintés ideje: 2014.01.19.)

fel kell függesztenie az esztétikait.”¹⁹ Éppen ezért mi sem a dolgozatban előforduló szövegek esztétikai értékét figyeltük, hanem a regény társadalmi beágyazottságát. Így tanulmányunkban igyekszünk a köznyelvtől a filmen át az irodalmi szövegekig olyan területeket megfigyelni, ahol a mai napig fontos tényező a *Pinocchio* és a hozzá kapcsolódó kifejezések.

¹⁹ TAKÁTS József: Antropológiai látásmód és irodalomtörténet-írás in: Uő., *Ismerős idegen terep. Irodalomtörténeti tanulmányok és bírálatok*, Kijárat, Budapest, 2007. pp. 46-47.

Pinocchio megjelenése a köznyelvben

Mint már a bevezetésben is említettük, a *Pinocchio* a kultúra több területén is megjelenik, ez alól maga az olasz nyelv sem kivétel. A ma használt nyelv, mint tudjuk, a firenzei nyelvjárásból fejlődött ki. Alessandro Manzoni, amikor a nemzet nyelveként a firenzei dialektust választotta, azt is megírta, hogy szerinte milyen eszközökkel kellene terjeszteni a nyelvet, hogy mindenki által ismertté váljon, és így ne csak a felsőbb körök kiváltságos nyelve legyen. Ennek egyik módja az, hogy firenzei anyanyelvű tanárokat küldenek szét az országban, akik az iskolásoknak a nyelvtant tanítják.²⁰ Ennek a nyelvi tanításnak kiváló segítői a firenzei nyelvjárásban írt szépirodalmi művek, melyek között nagy szerepet kaphatott a nem csak gyermekeknek írt *Pinocchio kalandjai* Carlo Collodi tollából, vagy az ezzel gyakran párhuzamba állított, Edmondo De Amicis által írt *Szív* (1886) is. Ezért gondoljuk úgy, hogy a regény szereplői emlékezhely szintjén is megmaradhattak az olaszok tudatában mindennapjaik részét képezve.

Azon kívül, hogy a Pinocchio titulust azokra aggatják, akikről úgy gondolják, hogy hazudozók (többször használták már Silvio Berlusconi egykori miniszterelnökre is), illetve az jellemzi őket, hogy megnő az orruk, mint a regényben a fabábunak, a *Pinocchio* szereplői az olasz nyelv állandósult kifejezéseiben, szókapcsolataiban is felbukkannak.

Ilyen például a macska-róka páros az „essere come il gatto e la volpe” [olyannak lenni, mint a macska és a róka] kifejezésben, amelyet olyan emberekre használnak, akik egymással karöltve, társulva nem becsületes ügyletekbe bonyolódnak; de az elválaszthatatlan emberek jelölésére is szolgál.²¹ Mint azt az *Il gatto e la volpe* című 1988-as cikkben láthatjuk, a szerző a macska-róka kettőst Craxi és Martelli olasz politikusokra használja, akik „mint a macska és a róka várják Pinocchiót a Csodamezőn”, mikor a De Mita vezette kormány koalíciójáról és reformterveiről beszél.²² Egy másik cikkben, az 1994-es *Il segugio che stanò un gatto e una volpe* [A vadászkutya, aki kikergetett egy macskát és egy rókát] címűben, az újságíró két bűnözőre, Gerardo di Pasqualére és Michele Finocchira használja többször a kifejezést, akik

²⁰ [http://www.treccani.it/enciclopedia/scuola-e-lingua_\(Enciclopedia_dell'Italiano\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/scuola-e-lingua_(Enciclopedia_dell'Italiano)/) (Megtekintés ideje: 2014.01.29.); [http://www.treccani.it/enciclopedia/questione-della-lingua_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/questione-della-lingua_(Enciclopedia-dell'Italiano)/) (Megtekintés ideje: 2014.01.29.)

²¹ Gatto szócikk: <http://dizionari.corriere.it/dizionario-modi-di-dire/G/gatto.shtml> (Megtekintés ideje: 2014.01.23.)

²² CAVALLIARI, Alberto: *Il gatto e la volpe*, La Repubblica, 1988. 04. 22. <http://ricerca.repubblica.it/repubblica/archivio/repubblica/1988/04/22/il-gatto-la-volpe.html> (Megtekintés ideje: 2014. 01. 23.)

egymással szövetkezve követtek el különböző bűncselekményeket.²³ Emellett azonban a köznapi szóhasználatban is előkerül; ezt mutatja az az internetes cikk is, mely a telefonos alkalmazások veszélyessége kapcsán beszél a macskáról és a rókárol: ezek az alkalmazások „ravaszok, mint a Macska és a Róka, akik elültetted veletek az aranypénzeiteket a Csodamezőn. És az aranypénzek a ti tartalmaitok. A fotóitok, a gondolataitok, a barátságaitok, olyan értékes dolgok, amiket, hogyha előkerül egy új alkalmazás, a Csodamezőre bíztok. ”.²⁴ Így láthatjuk, hogy a kifejezést a mai nyelvben is előszeretettel használják.

Az „essere la fata Turchina” (Kék Tündérnek lenni) olyan személyt jelöl, aki valakinek a jótevője; egy nő, aki jószívű és megértő, de szigorú, aki tanácsaival kész segíteni az arra rászorulóknak (ironikus értelemben is megjelenik).²⁵ A példaként hozott első cikkben az újságíró szerint Olaszország gazdaságának, amit „Kanóc gazdaságá”-nak nevez, szüksége van egy igazi Kék Tündérre, megmentőre, aki a helyes útra terelgetné a hanyatló ökonómiáját, példaként hozva Írországot, Finnországot és Spanyolországot, amelyeknek ez sikerült.²⁶ Egy másikban Renza De Dea a következő kijelentést teszi: „Nem vagyok a Kék Tündér, de megpróbálom megmenteni az ACB-t”²⁷ [Associazione Calcio Belinzona – Belinzonai Futball Egyesület]. A locarnói vállalkozó saját bevallása szerint helyi elfogultságból is, kritikusi szerint viszont csak gazdasági érdekből akarja megmenteni a futballklubot, így válva annak Kék Tündérévé, jóakarójává. Utolsó példánk egy blogról származik: az írója megemlíti, hogy ismerősei Kék Tündérnek hívják, mert „túlságosan hiszek a jóhiszemű érzelmekben, a féltékeny és unalmas pasik közé tartozom, akik jobban szeretnek otthon maradni egy film társaságában, mint elmenni egy lokálba, amit úgy hívnak, mint egy Madonna-számot”.²⁸ A kifejezést tehát férfiakra is használják, a lényege nem a nemben, sokkal inkább a tulajdonságokban rejlik.

Egy másik jelentős figura, a tücsök is szerepet kap köznapi kifejezésekben: a „fare il Grillo Parlante” [a Beszélő Tücsökként viselkedni] olyan ember jelképe, aki bölcsességével a

²³ BULTRINI, Raimondo: *Il segugio che stano ' un gatto e una volpe*, La Repubblica, 1994. 05.06.

<http://ricerca.repubblica.it/repubblica/archivio/repubblica/1994/05/06/il-segugio-che-stano-un-gatto-una.html>

²⁴ App gratis: ecco perché sono pericolose come il Gatto e la Volpe (saját fordítás) <http://hi-tech.leonardo.it/app-gratis-ecco-perche-sono-pericolose-come-il-gatto-e-la-volpe/> (Megtekintés ideje: 2014.01.16.)

²⁵ Fata szócikk: <http://dizionari.corriere.it/dizionario-modi-di-dire/F/fata.shtml> (Megtekintés ideje: 2014.01.16.)

²⁶ DE CECCO, Marcello: *L'Italia ha bisogno della fata turchina*, La Repubblica, 2000. 05. 12.

<http://ricerca.repubblica.it/repubblica/archivio/repubblica/2000/05/12/italia-ha-bisogno-della-fata-turchina.html> (Megtekintés ideje: 2014.01.16.)

²⁷ <http://www.liberatv.ch/articolo/12208/renza-de-dea-non-sono-la-fata-turchina-ma-tento-di-salvare-lacb/index.html> (Megtekintés ideje: 2014.01.16.)

²⁸ <http://it.paperblog.com/come-la-fata-turchina-115642/> (saját fordítás) (Megtekintés ideje: 2014.01.16.)

helyes útra terelgeti az eltévelyedettet.²⁹ Ezt inkább ironikus értelemben, a tudálékos, mindenbe beleszóló emberre használják, mint azt az alább felsorolt példák is mutatják. „Bölcs tücsök”: az első cikkben a címet Gianfranco Miglióra, Norberto Bobbióra, Pino Rautira és Pietro Scoppolára aggatják, az olasz közélet akkori ismert szereplőire.³⁰ Ezen kívül, mint az az olasz egynyelvű szótárakban is szerepel³¹, Beszélő Tücsökként arra is hivatkoznak, aki tudálékos, nem kívánt tanácsival beleszól a másik életébe, mely kifejezés Collodi *Pinocchió*jából ragadt meg ebben a formában, tekintve, hogy a Beszélő Tücsök is tudálékos, okoskodó szavaival végül saját halálát idézi elő Pinocchio keze által.

A Játékerszág [„il paese dei balocchi”], ahol az embereknek nem kell tanulniuk vagy dolgozniuk, csak szórakozással tölteni a napot,³² nem csak e téma kapcsán jön elő, hanem a politikai diskurzusban is jelentős szerepet kap, például Berlusconi kapcsán, aki az olaszokat a Játékerszággal kecsegteti.³³ Egy másik cikkben, mely Enrico Deaglio *Besame mucho* (Feltrinelli, 1995) című könyvéről szól, hasonlatokat találunk szintén Berlusconiról és tetteiről: „egy vállalkozó, aki az olaszoknak fényes jövőt, munkahelyek millióit, boldog és jómódú életet ígért”, illetve mint Gombócember is megjelenik, aki a gyerekeket viszi szekéren a Játékerszágba, akinek a hiszékeny gyerekek bedőlnek az ígéretek szépsége miatt. A cikk írója szerint „lenyűgöző, hogy ez a Collodi-féle metafora, ami száz évvel ezelőtt keletkezett, kiválóan működik a mai Olaszországra vonatkoztatva is, ahol az állampolgárok, úgy tűnik, hogy még mindig a Játékerszágot és a Gombócembert keresik”.³⁴

A példákból jól láthatjuk, mennyire áthatja még mindig az olaszok gondolkodását a *Pinocchio* világa: a teljesen hétköznapi használattól elkezdve a politikai témájú cikkekig számos helyen megjelenik. Éppen ezért úgy gondoljuk, hogy ez az emlékezzethely megnyilvánulásainak elengedhetetlen része. Hiszen pont ez az a terület, a nyelv maga, amelyben a legjobban tükröződnek gondolataink, szokásaink, előismereteink. Sajnálatos, hogy az Isnenghi-féle tanulmánykötet Pinocchiót érintő tanulmányában nem kaptak helyet az

²⁹ Grillo szócikk: <http://dizionari.corriere.it/dizionario-modi-di-dire/G/grillo.shtml>;

http://dizionari.corriere.it/dizionario_italiano/G/grillo.shtml

³⁰ STELLA GIAN Antonio: Che brutto mestiere fare il grillo parlante, Corriere della Sera, http://archiviostorico.corriere.it/1992/agosto/13/che_brutto_mestiere_fare_grillo_co_0_92081312356.shtml

³¹ *Il grande dizionario Garzanti della lingua italiana*, Garzanti, Milano, 1987. p. 850.; *Lo Zingarelli: vocabolario della lingua italiana di Nicola Zingarelli*, Zanichelli, Bologna, 2002. p. 819.

³² Balocco szócikk: <http://dizionari.corriere.it/dizionario-modi-di-dire/B/balocco.shtml>

³³ BENVENUTO, Sergio: Miért utálom Berlusconit? (ford. Eörsi Sarolta)

<http://www.c3.hu/scripta/lettere/lettere42/benvenuto.htm>

³⁴ TABUCCHI, Antonio: Italia 1994, Il Paese dei Balocchi, Corriere della Sera, 1995. 03. 12. (saját fordítás) http://archiviostorico.corriere.it/1995/marzo/12/Italia_1994_Paese_dei_Balocchi_co_0_95031214898.shtml

emlékezhely nyelvbeli megnyilvánulásai sem, hiszen, mint láttuk, ezek is az emlékezés aktív részét képezik.

Megjelenése a politikai diskurzusban

Mint ahogy az előző fejezetben is látni lehetett, Pinocchio figuráját és történetét a politikai diskurzusban is előszeretettel használják, többek között a műben előforduló metamorfózisok miatt. Már a XX. század elejétől megjelentek olyan értelmezések, amelyek a *Pinokkió kalandjainak* politikai vetületét elemezték. Carlo Jemolo például ezt állítja egyik 1971-es cikkében: „a *Pinocchio* egy rejtjeles regény: Pinocchio az olasz nép, a tündér a haladó liberalizmus, a róka és a macska a legitimisták és a klerikálisok, és az oly szerencsétlen beszélő tücsök, úgy gondolom, hogy Mazzini, aki soványan, szikáran, feketébe öltözötten, felidézhetette a tücsök alakját.”³⁵ Vittorio Frosini *La filosofia politica di Pinocchio* [A *Pinocchio* politikai filozófiája] című könyvében részletesen elemzi a Collodi-mű politikai töltetének megjelenési formáit: többek között bemutatja a háromféle társadalmat, amit Pinocchio meglátogat; hogy melyik milyen államformának a megjelenítése, illetve hogy miként lehet a társadalom szatírájaként értelmezni a művet.³⁶

A mai politikai életben is nem egyszer hasonlítják a népet, illetve a felnőtteket különböző megnyilatkozásokban Pinocchio figurájához. 1997-1999 között a RAI közéleti műsort sugárzott *Pinocchio* címmel, a nagy politikai változás éveiben.³⁷ Ezt a jelenséget, vagyis, hogy Pinocchio figuráját politikai diskurzusban is előszeretettel használják, jól példázza egy cikkből vett hasonlat is: „Berlusconi rájött, hogy a nép van olyan infantilis, mint Pinocchio, a pajkos gézengúz, akinek nincs más vágya, mint a Játékok Országában szórakozni, és megtölteni a bendőjét. És Berlusconi éppen a Játékok Országával kecsgetti az olaszokat – aminek megvan persze az a kockázata, hogy az olaszok, akárcsak Pinocchio, egy szép reggelen arra ébrednek, hogy számárrá változtak. A jólét monumentális ígérete Pinocchióvá infantilizál bennünket.”³⁸ Ezen kívül Pinocchio figurája nem csak a népre alkalmazva kerül elő a politikai beszédben, hanem azt a tulajdonságát felhasználva is, hogy a hazugságoktól megnő az orra: ezt a jelet, a politikusokra is előszeretettel alkalmazzák. Több

³⁵ JEROMO, Carlo: *A noi l'amaro non ci piace*, La Stampa di Torino, 197, 6 marzo. idézi: Frosini, Vittorio: *La filosofia politica di Pinocchio*, edizioni lavoro, 1990., p. 10. (saját fordítás)

³⁶ FROSINI, Vittorio: *La filosofia politica di Pinocchio*, edizioni lavoro, Roma, 1990.

³⁷ SZTANÓ László: *Olasz - magyar kulturális szótár*. (Pinocchio szócikk), Corvina Kiadó, Budapest, 2008, 219-220., 219.

³⁸ BENVENUTO, Sergio: „Miért utálom Berlusconit?” (ford.: EÖRSI Sarolta), *Lettre*, 42. évfolyam, 2001 őszi
<http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre42/benvenuto.htm> (Megtekintés ideje: 2013. 10.17.)

karikatúra és mém alapját képezi ez a tulajdonság.³⁹ Politikai mémként alkalmaznak más Pinocchio-szereplőket is: például Beppe Grillót, a Movimento 5 Stelle vezetőjét többször jelenítik meg a Beszélő Tücsök (Grillo parlante) alakjában, aki a történetben úgymond az élő lelkiismeretet képviseli.⁴⁰

A fentebb idézett, Berlusconi-t jellemző szöveget több politikai karikatúra is feldolgozta. Ilyen többek között a *Pinocchio Novecento*⁴¹ című műben szereplő Berlusconi-kép. Bár tény, hogy a *Pinocchio Novecento*-ban szereplő 25 kép nem mindegyike tekinthető politikai karikatúrának, néhány azonban igen. Ilyen például a már említett Berlusconi-kép, ahol a Játékok országának igazgatójaként szerepel a következő kommentárral:

„E siamo al punto del »venghino signori«
quando la libertà ci rende sciocchi
e ci crediamo grandi giocatori
ma siamo solamente i suoi balocchi”⁴²

Prózai fordításban:

És a „jőjjenek uraim”-nál tartunk,
amikor a szabadság megbolondít
és nagy játékosoknak hisszük magunkat,
de csupán a játékszerei vagyunk.

Véleményünk szerint politikai karikatúrának tekinthető a műben az Antonio Gramscit az *Unità* terjesztőjeként ábrázoló kép, illetve a Berlin felosztását megjelenítő illusztráció is, mivel mindkettő politikai személyeket karikatúráz ki megragadva a történelmi esemény fontosságát ötvözve a *Pinocchio* alakjaival.⁴³

³⁹ Példaként egy pár kép elérhetősége: 1. <http://www.solforoso.com/files/2010/01/Berlusconi-pinocchio.jpg> 2. <http://www.nuovademocraziaeuropea.it/sites/default/files/styles/large/public/field/image/berlusconi-tremonti-pinocchio.jpg> (Megtekintés ideje: 2013.10.18.)

⁴⁰ Ilyen például: http://www.iduepunti.it/sites/default/files/pinocchio_e_beppe_grillo.jpg (Megtekintés ideje: 2013.10.18.)

http://firenze5stelle.com/wp-content/uploads/2010/08/grillo_parlante.jpg (Megtekintés ideje: 2013.10.18.)

⁴¹ STAINO, Sergio: *Pinocchio novecento. 25 tavole a colori commentate da Michele Serra* [XX. századi Pinocchio. 25 táblakép Michele Serra kommentárjával], Feltrinelli, Milano, 2001.

⁴² A *Pinocchio Novecento* úgy épül fel, hogy az eredeti mű fejezetei közé 25 táblakép van beillesztve, amely a XX. század híres-hírhedt személyiségein keresztül mutatja be a fabábu történetét. A Berlusconi-t ábrázoló kép a 20. (saját fordítás)

⁴³ STAINO, Sergio: *Pinocchio novecento. 25 tavole a colori commentate da Michele Serra* [XX. századi Pinocchio. 25 táblakép Michele Serra kommentárjával], i.m., A Gramsci-kép a 6., Berlin felosztása pedig a 10.

Meglátásunk szerint a politikai diskurzusban működő utalások – amik már nem is igazán a történet felidézéséből, hanem a köznyelvi kifejezések megszokásából adódnak – általában politikai viccként működnek, és ezek egyben egyfajta biztonsági szelepként is funkcionálnak az adott pártra nézve. Egyrészt azért, mert hiába illetik negatív jelzővel a politikusokat, nem a sértő, a csoportból kirekesztő szavakkal teszik ezt, hanem egy olyan közös „szókincset” alkalmaznak, amely azt mutatja, hogy azért mégis közéjük tartoznak. Azzal, hogy politikai beszédhelyzetekben gyakran használják a *Pinocchió*hoz kapcsolódó kifejezéseket, ezzel elismerik azt is, hogy tudják, hogy nem tökéletes, és azt is, hogy miben hibázott, de mégis csak a sajátjuk, így tulajdonképpen a negatív kifejezésekben patrióta érzéseket is felfedezhetünk. Szerintünk az, hogy a politikai életben felhasználják a Collodi-mű szereplőinek alakját, arra vezethető vissza, hogy egyrészt a *Pinocchio* egyfajta identitásteremtésként funkcionál, másrészt ezek már annyira köthetők az olaszokhoz, illetve az olasz társadalomhoz, hogy mindenki magáénak érezheti.

Az emlékezhely filmre vitele

Azt az állítást, miszerint a Pinocchio emlékezhely, már az is alátámasztja, hogy sorra jelennek meg különböző filmadaptációk, az 1911-es Giulio Antamoro által rendezett feldolgozástól a legújabb animációs *Pinocchio* (2012) mesealkotásig. Ebből hét az olasz rendezők által megvalósított mű, melyek között van mesefilm, animáció, televíziós sorozat, illetve mozifilm is.⁴⁴ Nem egyszer az olasz filmkultúrában ismert és elismert szereplők játsszák a szerepeket, mint például Roberto Benigni Pinocchiót, vagy Gina Lollobrigida a Kékhajú Tündért, illetve Vittorio De Sica a bírót; és a sor még folytatható. E színészek egyben olyan közéleti szereplők is voltak, akik nagy befolyást gyakoroltak az olaszok mindennapi életére.

Mivel terjedelmi okok miatt nincs lehetőségünk végigelemezni az összes filmes Pinocchio-adaptációt, ezért dolgozatunkban a Roberto Benigni által rendezett és játszott 2002-es *Pinocchiót* elemezzük részletesebben. Választásunkat az is befolyásolta, hogy az olasz rendezések közül a magyar olvasó számára talán ez a legismertebb feldolgozás, másrészt ebben Benigni rendezői és főszereplői teljesítménye egyaránt tükröződik, így igazolódhat fentebb a közszereplőkről tett állításunk. Saját bevallása szerint azért készítette el a filmet, mert el akarta játszani Pinocchio szerepét, mert ő maga is kicsit az.⁴⁵

Bár Benigni filmje európai közegben nem aratott sikert, ami valamelyest érthető is a rendezői átalakítások miatt, viszont dicséretes, hogy Collodi két legnagyobb, a regény narrációján belül elkövetett hibáját a filmben kijavította.

Az egyik, valószínűleg a kényszerített folytatás miatt elkövetett hiba az, hogy Pinocchio, aki bár olvasni eddig még nem tanult meg, mégis képes elolvasni a Kék Tündér sírjára vésett feliratot („ITT NYUGSZIK A KÉK HAJÚ SZÉP LEÁNY. BÁNATÁBAN HALT MEG, MERT ELHAGYTA ŐT TESTVÉRKÉJE, PINOCCHIO. Hogy mit érzett a kis fabábu, amikor *nagy nehezen kibetűzte az írást*, rátok bízom, képzeljétek el magatok.”⁴⁶). A

⁴⁴ SPANO, Umberto, VERDINI, Raoul: *Le avventure di Pinocchio* (1936); GUARDONE, Gianetto: *Le avventure di Pinocchio* (1947); CENCI, Giuliano: *Un burattino di nome Pinocchio* (1972); BENIGNI, Roberto: *Pinocchio* (2002); CORRADI, Orlando: *Bentornato Pinocchio* (2007); D'ALÒ Enzo: *Pinocchio* (2012); ANTAMORO, Giulio: *Pinocchio* (1911); COMMENCINI, Luigi: *Le avventure di Pinocchio* (1972)

⁴⁵ BENIGNI, Roberto: *Io un po' Pinocchio. Roberto Benigni racconta il suo film tra le pagine del romanzo di Collodi*, http://books.google.hu/books/about/Io_un_po_Pinocchio.html?id=hm17WyPE7aUC&redir_esc=y (Megtekintés dátuma: 2013.12. 21).

⁴⁶ COLLODI, Carlo: *Le avventure di Pinocchio – Pinocchio kalandjai*, (ford.: SZÉNÁSI Ferenc), i.m. pp.165-167. Kiemelés tőlünk.

Benigni-féle műben Pinocchio, mikor börtönbe kerül, találkozik Kanóccal, akinek az Ábécéskönyvéből a zárkában töltött idő alatt megtanul olvasni. Így már nem jelent akadályt számára a Tündér sírfeliratának kibetűzése. A másik, szintén félreértéseket okozó hiba a Tücsök halálát övező rejtély: Pinocchio a negyedik fejezetben megöli, ennek ellenére a szereplő, aki egészen a végéig szellemalakban jelent meg, hirtelen élővé válik („Apa és fiacskája tüstént a mennyezetre néztek, és egy karcsú gerendán a Beszélő Tücsköt pillantották meg. – ó, édes Tücskőm! - köszönt rá kedvesen Pinocchio. [...]”⁴⁷). Benigni ezt úgy oldotta meg, hogy mikor Pinocchio agyonüti a tücsköt, az eltűnik: sosem tudjuk meg, hogy végtére is mi történik vele, hiszen a „tetemet” sosem látjuk, csak a Tücsök hült helyét.

Mindemellett a figyelmesség mellett rengeteg olyan elem van a filmben, ami nem követi az eredeti történet eseményeinek sorozatát: ilyen például az, hogy nem Cseresznye mestertől kapja a fabábut Geppetto, nem vágja le a macska kezét, vagy például tolvaj alakjában nem fiúk tűnnek fel, hanem maga Kanóc, aki megmenti Pinocchiót. Ezen kívül beemel olyan elemeket is a történetbe, amelyek tündérmeseszzerűvé formálják a filmet: ennek fő eleme a Kékhajú Tündér, akinek kék színű lepkéje varázsolja el a rönköt, amiből Pinocchiót kifaragják, és a történetek folyamán olykor-olykor feltűnik, például a börtönben is. Másrészt a Tündér hófehér egerek húzta hintója már-már olyan érzést kelt a nézőben, mintha egy Hamupipőke-történetbe csöppent volna. Vagyis az eredeti alkotás keménysége teljesen eltűnik a műben, és giccses tündérmesévé változik. Mindazonáltal a Benigni-film véleményünk szerint mégis emlékezhelyként működik.

Egyrészt Benigni Pinocchio ruháját úgy oldotta meg⁴⁸ – valószínűleg nem véletlenül – hogy hasonlít a *commedia dell’arte*-ban állandó szereplőként megjelenő Arlecchino ruhájára, és egyben egész figurájára, ami azért is fontos, mert a *commedia dell’arte* alapjai a mai napig nagy hatással vannak a színjátszásra. Dario Fo drámái például a *commedia dell’arte* alapjaiból építkeznek, és többek között 1997-ben ennek ápolásáért kapta meg az irodalmi Nobel-díjat.⁴⁹ Ezen kívül feleségével, Franca Rame-vel megalapította Milanóban a Teatro Odeont, ami a *commedia dell’arte* hagyományait tartja fenn.⁵⁰ Másrészt az is megfigyelhető, hogy amint a *commedia dell’arte* darabjai is különböző embertípusokat vittek színre, a Benigni filmjében feltűnő figurák is egy-egy máig megjelenő tipikus jellemet jelenítenek meg. Ezt hangsúlyozza az is, hogy minden szereplőt felnőtt ember alakít, illetve az is, hogy a regényben szereplő

⁴⁷ COLLODI, Carlo: *Le avventure di Pinocchio – Pinocchio kalandjai*, (ford.: SZÉNÁSI Ferenc), i.m., p.329.

⁴⁸ Pinocchio filmbéli ruháját lásd a mellékletben.

⁴⁹ SZÉNÁSI Ferenc: *A huszadik századi olasz irodalom. Történet, szerzők, művek*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004, p. 80.

⁵⁰ <http://www.eclap.eu/portal/?q=hu/node/2862&reload=true> (Megtekintés ideje: 2014.01.18.)

állatok helyett a szereplők felismerhetően elmaszkírozott emberek állatjegyekkel, erősítve az előbb említett különböző embertípusokra való utalást a műben. Éppen ezért aktualizálni is tudja a történetet. Ennek egyik kiváló példája, amikor a bíróságon, illetve a börtönben erős rendszerkritikát fogalmaz meg az igazságszolgáltatással szemben: egyrészt a bíróság-jelenetben feltűnik az a felirat, hogy „A törvény mindenki számára egyenlő” [„La legge è uguale per tutti”], azonban ez Pinocchio esetében nem így történik, mert ártatlanul ítélik el, míg a bűnösöket, vagyis a macska-róka párost menekülni hagyják, ami akár allegorikusan a mai törvényhozásra is érthető, mivel nem egy ilyen eset fordul elő a mai világban is. Egy másik kritikai elem a nyalóka ügye: Kanóc huszonnyolc nyalókát lop el a cukrászdából, amit a hatóságok le is foglalnak (amit később Kanóc elmondásából tudjuk meg, amikor a huszonkilencedik nyalókát mutatja meg Pinocchiónak), ám az ellopott nyalókák a kötelezettség ellenére nem a tulajdonoshoz kerülnek vissza, hanem a törvényhozás a saját élvezetére tulajdonítja el őket. Ezért látunk a bírót, az esküdtszék, de még a börtönőr kezében is nyalókát.

A fentebb bemutatott elemzés is alátámasztja azt az állításunkat, hogy a filmadaptációk is funkcionálhatnak emlékezhelyként, illetve annak megerősítéseként. Ez nem csupán a Benigni-féle filmre igaz, hanem az összes többire is, ami a rendezői mentalitást visszatükrözve értelmezi újra a történelmi kontextusnak megfelelően Pinocchio történetét, így folyamatosan alakítva magát az emlékezhelyet is.

Irodalmi feldolgozások

Pinocchio történetéből több száz irodalmi feldolgozás született az évek folyamán: már a *Pinocchio kalandjai* megjelenése után rögtön több változata is született, sorra jöttek létre az úgynevezett *Pinocchiaték*, vagyis Pinocchio alakját és történetét felhasználó mesék, amelyek nem csupán az eredeti cselekményt dolgozták fel, hanem a figurák népszerűségét használták fel más történetek elbeszélésére. Vannak olyanok köztük, amelyek továbbírják a történetet, és vannak olyanok is, amelyek csak a főszereplőt és tulajdonságait kölcsönzik az eredeti műből. Például: *Pinocchio inventore* [Pinocchio, a feltaláló], 1936; *Pinocchio in vacanza* [Pinocchio vakáción], 1940; *Il figlio di Pinocchio*, [Pinocchio fia], 1893; *Pinocchio nella luna*, [Pinocchio a holdon], 1919; *La repubblica di Pinocchio*, [Pinocchio köztársasága], 1922.⁵¹ Ezen kívül több képregény született belőle, ebből legismertebb az 1946-ban Benito Jacovitti által készített mű, amelynek főleg rajzolási technikája különlegességét emelik ki: a fekete-fehér rajzok közé kettéosztott táblákat alkalmaz, a fehérben leírja a történetet, míg a fekete táblán pont az ellentétét mutatja be, a paratextualitás eszközét felhasználva.⁵²

Olyannyira termékeny ez a terület, hogy még a 2000-es években is születnek feldolgozások. Éppen ezért a tanulmányunkban arra törekszünk, hogy minél frissebb műveket vizsgáljunk. Elsőként Pietro Spirito és Nadia Zorzin 2011-es *Faszívu Pinokkió*⁵³ című képregényét vesszük górcső alá.⁵⁴ A képregény történetét és szövegét Pietro Spirito írta, Nadia Zorzin illusztrálta. Ha a már kétségbe vont Madarász-gondolatot mégis elfogadjuk, miszerint a Collodi-féle mű gyerekeknek szóló tanmese, akkor a *Faszívu Pinokkió* értelmezhető felnőtteknek szóló okító jellegű történet. Spirito és Zorzin műve bemutatja századunk (al)világát: azt, hogy milyen esendő is az ember.

⁵¹Részletesebben lásd: <http://www.letteraturadimenticata.it/Pinocchio.htm> (Megtekintés ideje: 2013. 12. 30.) A legnépszerűbb Pinocchiaték adatait a mellékletben közöljük.

⁵²Di Baldo, Fabrizio: *Dal testo al fumetto: la versione di Jacovitti*. In.: PEZZINI, Isabella, FABBRI, Paolo (szerk.): *Le avventure di Pinocchio. Tra un linguaggio e l'altro*, Meltemi Editore, Roma, 2002, pp. 131-156. Jacovitti művéből az illusztrációt lásd mellékletben.

⁵³SPIRITO, Pietro – ZORZIN, Nadia: *Faszívu Pinokkió*, kiadás alatt. Az eredeti művet (SPIRITO, Pietro – ZORZIN, Nadia: *Pinocchio Cuore di legno*, Fernandel, Ravenna, 2011) a Pécsi Tudományegyetem Olasz Tanszékének hallgatói fordították magyarra. A fordítást koordinálta NACCARELLA István. A fordításban részt vettek: BODROGAI Dóra, DELEZSNYÁK Lilla, DÓCZI Dalma, HARMUTH Renáta, MARTIN Dóra, RITTER Zsófia, SZABÓ Anita, SZEKERES Éva, TÖRÖK Marianna, VRABÉLY Andrea. Továbbiakban e műről írva a Naccarella István által rendelkezésemre bocsátott fordítás oldalszámaira hivatkozunk.

⁵⁴A témáról részletesebben lásd: SZAKÁL Kata: „*Pinokkió mi vagyunk*” *Carlo Collodi regényétől a XX. századi képregényig* In.: Annona Nova 2012, (szerk.: Ágoston, Görföl, Mohácsi, Németh, Schelhammer, Szolláth) Kerényi Károly Szakkollégium, Pécs, 2013, pp. 103-112.

A szerzőpáros „graphic novel”-je ellentmond annak a közhiedelemnek, miszerint a képregény olvasása sokkal kevesebb szellemi munkát igényel, mint a regényé, és éppen ezért többeknek az a véleménye, hogy a képregények gyerekeknek, illetve a fiatalabb korosztálynak szóló művek. A „graphic novel” [rajzolt regény] kifejezés irodalmi rokonságra utal, és olyan nagyobb lélegzetű műveket takar, amelyek önmagukban teljesek és koherensek.⁵⁵ Emellett a *Faszívű Pinokkió* képregény „fumetto nero”/„noir”-ként (ezzel illetnek minden felnőtteknek szánt képregényt, amely krimi jellegű) lett megírva, ami már eleve magában foglalja, hogy felnőtteknek szánják. Ez a Pinocchio-történet egy XXI. századi bűnügyi történet, amelyben társadalmunk negatívumai mutatkoznak meg. A „fumetto nero” tulajdonságából adódik, hogy fekete-fehér képregényről van szó, ami ráerősít a durva rajzok keltette megbotrántkozásra, amellyel bemutatja, hogy a minket körülvevő világ milyen taszító is valójában. Ami pedig az irodalmi vonatkozást illeti: az író tudatosan megidézi az eredeti Collodi-mű elemeit, emellett a narrátor és Pinocchio figurájának összemosisásával is játszik. Ezt a hatást nemcsak a képregény szövege eredményezi, hanem Zorzin grafikái is. Sokszor nincsenek is szövegszerűen megjelenítve a regényre való utalások, hanem csak egy-egy panel háttérében vagy valaki álmában tűnik fel egy-egy regénybeli alak vagy esemény.

Spirito és Zorzin műve már a címében (*Pinocchio cuore di legno*) is rájátszik – a *Pinocchió*n kívül – egy másik irodalmi műre: a *Pinocchió*val csaknem egy időben íródott Edmondo De Amicis-regényre, a *Szívre* [*Cuore*]. Ennek főhőse engedelmes, szorgalmas, jó gyerek: Enrico Bottoni. A regény a hazaszeretetet, a szülők és a tekintély tiszteletét, az engedelmességet, az áldozatkészséget és a könyörületességet állítja példaként a fiatalok elé. A mai napig a *Pinocchio* mellett ez a legolvasottabb olasz könyv, és csaknem olyan kitüntetett helyen szerepel az olasz irodalmi kánonban, ugyanolyan nagy hatású volt, mint Collodi műve. Mint Lénárd Sándor fogalmaz: „Olaszország kapuja a *Szív*. Olaszországról csak olyan könyvben lehet igazat írni, amelynek a címlapjára egy nagy piros szív van festve. Ne higgy azoknak, amelyeknek csizma van a címlapján”.⁵⁶ A *Szív* főhőse, Enrico, éppen az ellentéte volt *Pinocchió*nak, de mivel Pinocchio a kalandok során rendes, szófogadó, engedelmes gyerekké változott, így olyan lett, mint Bottoni. Ezeket a tulajdonságokat a *Faszívű Pinokkió*ban nem tudja megtartani, sőt el is veszti őket, így újra visszaváltozik fabábuvá. A képregényben felmerül a kérdés, hogy Pinocchio valóban átváltozott-e hús-vér emberré, és

⁵⁵ VARRÓ Attila: „Will Eisner: Contract with God” (Szerződés Istennel – 1978), in.: VARRÓ Attila: *Kult-Comics*, Mozinet-könyvek, Bp., 2007, pp. 33-40., 33.

⁵⁶ SZTANÓ László: *Olasz - magyar kulturális szótár*. (Cuore szócikk), i. m., p. 90. Az idézet Lénárd Sándor *Völgy a világ végén* című művéből származik.

tudott-e tanulni a hibáiból, vagy belül megmaradt „fabábunak”. Erre a műben a címen kívül is többször van utalás a Collodi-műre: „...akinek a lelke fából van”, „Fafej vagy, és az is maradsz”, „Hát meg sem ismeresz, fafej?”. „...mindig is fafejű voltál”.⁵⁷ És egyben az is kérdés, hogy mi tudunk-e változni, tanulni a hibáinkból, ellenállni a kísértéseknek.

A képregényt azért választottuk, mert véleményünk szerint a mű egyik legnagyobb értéke a *Pinocchio* cselekményének erős átírása. A mű elbeszélője pszichoanalitikusának meséli el aprónak tűnő problémáját. Gyermekkorában a nagybátyja padlásán találkozott egy Pinocchio-fabábuval, aki elmesélte neki saját történetét. Pinocchio elmondta, hogy mi történt vele, miután igazi gyermek lett, hogyan „boldogult” a mindennapi életben. Megházasodott, gyermeke született, és volt egy jól fizető állása. Ez a jólét akkor változott meg, amikor a Cat&Fox Hitelintézet emberei rászedték, ezután elveszítette a munkáját, a családját, hajléktalanná vált. Ekkor találkozott Kanóccal, régi barátjával, aki megmutatta neki a „Játékok Országát”, és rávette olyan törvénytelen cselekedetekre, mint a csalás, lopás, drogfogyasztás. Azonban közben beleszeretett Celestébe, egy örömlányba, akiért mindent megtett, még embert is ölt. Az elbeszélés szerint emiatt a tette miatt változott vissza végleg fabábuvá és került ide a padlásra. A Pinocchio történetére való utalások több szinten megmutatkoznak a műben: vizuálisan, verbálisan, illetve cselekményszerűen is. A *Pinocchió*ban szereplő alakok a XXI. századi átírásban is ugyanabban a szerepkörben tűnnek fel, mint a regényben. Ilyen például Kanóc, aki úgymond a XXI. századi „Játékok Országát”, vagyis a kaszinók, a diszkók, és az örömlányok világát mutatja meg Pinocchiónak. Feltűnik a regényből ismert Róka-Macska páros, akik a regényben félrevezetik Pinocchiót, és csellel ellopják a pénzét, majd fel is kötik. A Collodi-mű főbb szereplői közé tartozik még a Tündér, Pinocchio segítője, aki idővel barátja lesz, majd testvéri viszony alakul ki köztük („ha velem akarsz maradni, te leszel az én kisöcsém, én meg a te jószágos nővérkéd leszek”),⁵⁸ utána pedig a pótmama szerepét tölti be. A *Faszívű Pinokkió*ban a Tündér alakja Celestével azonosítható. Ő az egyetlen, aki Pinocchio szétcsúszó életében reményt, örömet és valamiféle célt nyújt, ugyanúgy, mint a Tündér a regény világában. A Spirito–Zorzin szerzőpáros művében a Tündér alakjára való utalások nagyon finomak, például Pinocchio és Celeste párbeszédében a fentebb idézett Tündér mondata szinte szó szerint visszaköszön: „Nem kell, ha velem akarsz maradni, légy az elválaszthatatlan öcsém, én meg a te nővérkéd”,⁵⁹ illetve Pinocchio egyszer

⁵⁷ SPIRITO – ZORZIN: *Faszívű Pinokkió*, i. m., pp. 4., 27., 52., 54.

⁵⁸ COLLODI: *Le avventure di Pinocchio – Pinocchio kalandjai*, i. m., p. 127.

⁵⁹ SPIRITO – ZORZIN: *Faszívű Pinokkió*, i. m., p. 80. (a fordítást pontosítottuk)

tündérhez hasonlítja Celestét. Ennél finomabb utalások is találhatók a képregényben, mint például a tűznyelő bábmester felidézése az ürühús említésével, hisz, aki ismeri az eredeti történetet, az tudja, hogy Pinocchiót a bábszínházban azért akarják a tűzre vetni, mert az nem ég eléggé, és így nyers marad a bábmester ürühúsa. A képregényben Pinocchio főnöke (nem véletlenül pont ő, hisz a bábmester is egyfajta főnök-figura szerepet tölt be a Collodi-műben) arra hivatkozva bocsátja el, hogy „az ürühús leértékelődött”,⁶⁰ így nincs szükség rá.

Ezek az apró jelek mutatják, hogy Pietro Spirito és Nadia Zorzin tudatosan használták fel a Pinocchio-történet elemeit, rájátszva az eredeti műre, kiforgatva azt. Ráadásul nemcsak kimondva találhatók utalások a regényre. Mint említettük, a képregény sokszor a cselekmény sorrendjét is követi. Ilyen például az a rész, amikor Pinocchiót a csendőrök elfogják, bebörtönzik, majd amikor kiengedik, elkezd lopni. Ez a regényben is pontosan ugyanígy következik be. De még ha nem is ugyanolyan sorrendben történnek az események, Pinocchio szinte mindegyik képregénybeli tetteivel találunk párhuzamot a regényben.

Spirito és Zorzin képregénye úgy játszik rá az eredeti történetre, hogy elemeit aktualizálva és radikalizálva használja fel. Pinocchio élettörténete negatívvá válik, és a szerzőpáros ezt úgy éri el, hogy a felnőtt Pinocchióval „újrajátszatják” a regényben megélt szituációkat. Azonban amíg a gyermek Pinocchio ezekből tanult és javult általuk, addig a felnőtt Pinocchio ugyanezek miatt egyre lejjebb süllyed, így a két mű ellentétbe is állítható egymással, hiszen teljesen más lesz a végkifejletük. Amíg az eredeti történet részben a fejlődésregény narratívájára épül, a képregény ennek fordítottja. Ezt Pinocchiónak a regény elején és a képregény végén lévő cselekedete is jól példázza: míg Pinocchio a regényben bábuléte elején követi el a legszörnyűbb tettet, vagyis megöli a Beszélő Tücsköt („...ám a kalapács, fájdalom, épp a Tücsök fejét találta telibe; annyi ereje maradt csak szegénynek, hogy még egy utolsót ciripeljen, aztán a falra kenődve kimúlt.”),⁶¹ addig a képregénybeli Pinocchio emberléte végén gyilkol, és ezért változik vissza bábuvá. Vagyis a szerzőpáros műve ugyanazokkal az eszközökkel, elemekkel – sorrendjüket egyébként nem mindig megváltoztatva – éri el pontosan a regénnyel ellentétes hatást.

A másik választott irodalmi mű, a *Pinocchio Novecento* (2001), olyan szempontból kapcsolódik a *Faszívű Pinocchió*hoz, hogy szintén az eredeti történet és a rajzolt képek kommentárjával játszik. A politikai részben már említett mű úgy épül fel, hogy az eredeti regény fejezetei közé 25 táblakép van beillesztve, amelyek a XX. század híres-hírhedt

⁶⁰ SPIRITO – ZORZIN: *Faszívű Pinokkió*, i. m., p. 30.

⁶¹ COLLODI: *Le avventure di Pinocchio – Pinocchio kalandjai*, i. m., p. 31.

személyiségeit ábrázolják, és amelyekhez egy-egy verses kommentár tartozik, így mutatva be a fabábu történetét, a képek segítségével átültetve az 1900-as évekre. Szerepel az ábrákon Lenintől II. János Pál pápán át Adriano Celentanóig, Sophia Lorenig, Antonio Gramsci-ig sok mindenki, vagyis olyan személyiségek, akik az olasz közéletben valamilyen szinten szerepet játszottak, ugyanúgy, mint Pinocchio története. Erre kiváló példa – ha már a filmes fejezetben a Benigni-filmet választottuk – a kígyó figuráját feldolgozó kép. A kígyó Adolf Hitler alakjával azonosítandó. A verses kommentár pedig ez:

„Per non soccombere al re dei Maligni
qui citeremo due volte Benigni:
Guido l’ebreo che affronta la mattanza
e il burattino che ridá speranza

Il terribile Serpente sulla strada di Pinocchio.”⁶²

a prózai fordítása:

Hogy ne adjuk meg magunkat a Rosszindulatúak királyának
itt kétszer idézzük Benignit:
Guido a zsidó, aki szembesül a vérengzéssel
és a bábu, aki visszaadja a reményt

A szörnyű kígyó Pinocchio útjában.

A kígyón felfedezhetők Hitler tipikus jegyei, úgymint a jellegzetes bajsza, illetve a horogkereszt a kígyó sapkáján. A mű szintén a paratextus eszközét is alkalmazza, de igazi ereje a verses kommentárban van. Megfigyelhető, hogy a szöveg játszik a Maligni [gonosz, rosszindulatú] és a Benigni [jó, jóindulatú] nevekkal, felhasználva Roberto Benigni figuráját, akinek két legfontosabb munkájára az utolsó két sorban utal („qui citeremo due volte Benigni”). Egyrészt a zsidó Guidóval és a képen látható Hitler-kígyóval Benigni leghíresebb filmjére, *Az élet szépre* utal, ami a koncentrációs tábor világát dolgozza fel, és amit három Oscar-díjjal is jutalmaztak: a legjobb férfi főszereplő (Roberto Benigni), a legjobb idegen

⁶² STAINO, Sergio: *Pinocchio novecento. 25 tavole a colori commentate da Michele Serra* 13. tábla, Feltrinelli, Milano, 2001.

nyelvű film, és a legjobb filmzene (Nicola Piovani) kategóriában.⁶³ Másrészt az általunk elemzett Pinocchio-filmet is magában foglalja Pinocchio figurájának beemelése a szövegbe, úgy, hogy az a második említés Benigninél, hisz minden vágya az volt, hogy eljátssza. Azonban az is elgondolkodtató, hogy mindkét alak – Guido és Pinocchio – jóindulatú is volt egyben, tehát a versszak duplán játszik rá a jelentésre. Remélhetőleg ezen a példán is jól látszik, hogy az eredeti szöveg, a verses kommentár, illetve a táblakép hogyan alkot egységes, azonban másfajta képet a Pinocchio történetéből.

A harmadik választott mű, Andrea Bacassino *Pinucciuja*⁶⁴ (2002) pedig azért érdekes, mert a mostani toszkán nyelvjárásban lett megírva. Mint tudvalevő – és mint a köznyelvi részben kifejtettük – a toszkán nyelvjárás terjedt el Itáliában és ez lett a ma hivatalos olasz nyelv alapja, amire a *Pinocchio kalandjainak* elterjedése is jó példa. Éppen ezért fontos és érdekes, hogy a manapság használt toszkán dialektusra ültetik át az eredetileg 1881-ben toszkán nyelvjárásban megírt művet. A *Pinucciu*ban a nevektől kezdve (mint például Pinocchio-Pinucciu, Gepetto-Gepettu stb.) az egész nyelvezetén (például siccome-siccomu, il naso-lu nasu, niente-nienzi) keresztül meg lehet figyelni a nyelv mai állapotát. Ha az Európai Unió nyelvi kisebbségeket védő intézkedéseit tekintjük, ez az új verzió is elősegíti a dialektus életben maradását, sőt megerősödését is. Napjainkban Olaszországban is egyre fontosabbá válik a különböző dialektusok megjelenése és kifejeződése a közéletben, (például egyre több dialektusban íródó könyv jelenik meg a könyvesboltokban)⁶⁵ ezért a Bacassino által alkotott *Pinucciu* úgy viszi tovább az eredeti történetet, hogy abban összeolvad a közös kulturális tudat, vagyis a *Pinocchio* története a toszkán dialektussal.

Mint az előbb bemutatott példákból is látni lehet, Pinocchio története az olasz kulturális emlékezetben már jelentősen átalakult, és inkább magát a figurát és az emlékezhely továbbélését alkalmazzák és formálják át, mint magát a történetet.

⁶³ *Az élet szép* adatai: http://www.port.hu/az_elet_szep_la_vita_e_bella/pls/w/films.film_page?i_film_id=3608 (Megtekintés ideje: 2014.01.03.)

⁶⁴ BACASSINO Andrea: *Pinucciu* <http://www.bacassino.com/htmls/Pinucciu.htm> (első három fejezet) (Megtekintés ideje: 2014.01.03.)

⁶⁵ Például: <http://www.bulgnaies.com/libri.html> (Megtekintés ideje: 2014.01.03.)

Pinocchio felbukkanása köztereken, szobrokon

Pinocchio története az irodalmon, színházon és a film világán kívül utcákat, tereket, szobrokat, parkokat is megihletett. Pinocchio utca található például Giardinóban, San Miniatóban, Nápolyban, de még az Egyesült Államokban is több helyen, Dallasban vagy Grundyban (Pinocchio Road, Grundy, Virginia, USA; Pinocchio Drive, Dallas, Texas, USA). Anconában különösen nagy sikernek örvend a regény és írója: létezik Pinocchio-kerület (amihez vezető utcát, a Via Alessandro Magginit la salita del Pinocchio-nak is nevezik, ami annyit tesz, mint a Pinocchio emelkedője,⁶⁶ és ebben az esetben a kerületre vonatkozik), benne két utca (Régi Pinocchio útja, Pinocchio útja), a Collodi utcában (jobban mondva a Via della Madonnettán) található a Scuola secondaria di primo grado Pinocchio⁶⁷, s nem messze az iskolától egy Pinocchio szoborra bukkanhatunk. Ezt a szobrot (Monumento a Pinocchio [Pinocchio-emlékmű]) Vittorio Morelli készítette 1954-ben a Società Dante Alighieri [Dante Alighieri Társaság] kérésére bronzból. Ez volt az első Pinocchiónak szentelt emlékmű Olaszországban, és az úgynevezett „Pinocchio-házak” közelében található.⁶⁸

Hasonló műemlék található Milánóban is: a Fontana a Pinocchio, vagyis „szökőkút Pinocchióhoz”. A Pinocchio-kutat 1956. május 19-én avatták fel ünnepség keretében, mellyel az új játszóteret nyitották meg a közönség számára. A szobrot 1955-ben alkotta meg Attilio Fagioli (1877-1966), akinek ez az utolsó munkái közül való. A szobor a már hús-vér Pinocchiót ábrázolja, amint azt a bábutestet nézi, amit nem régen vetett le. A szobor hátsó részén, két oldalt, a Róka és a Macska voltak láthatóak, az idézet a talapzaton Antonio Negri tollából származik: „Milyen bohókás voltam, mikor még bábu voltam. / És te, aki engem nézel, biztos vagy abban, hogy megszelídítetted a bábút, aki benned él?”. A szoborról azóta eltűnt a Macska szobra, amit valószínűleg elloptak, és Pinocchio orrát is megrongálták. Egy ideje a kút nem működik, már nem folyik benne víz.⁶⁹

⁶⁶ <http://www.asancona.beniculturali.it/index.php?it/97/listituto> (Megtekintés ideje: 2014.01.11.)

⁶⁷ <http://www.pinocchio-montesicuro.gov.it/> (Megtekintés ideje: 2014.01.11.)

⁶⁸ Vittorio Morelli szócikk: [http://www.treccani.it/enciclopedia/vittorio-morelli_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/vittorio-morelli_(Dizionario-Biografico)/) (Megtekintés ideje: 2014.01.11.)

⁶⁹ *Pinocchio imprigionato*, 2003. 05.11. <http://www.url.it/muvi/storie10.htm> (saját fordítás) (Megtekintés ideje: 2014.01.11.)

Salernóban Pinocchio-park is van; a parkot az ott látható Pinocchio-szobor miatt nevezik így, eredeti neve Terme Campione. A szobor, Antonio Petti munkája, bronzból van megformálva.⁷⁰

Alex Pinna milánói szobrász Big Pinocchio című alkotását eredetileg egy általános iskola tetejére szánták, végül Tortoli város központjában kapott helyet, a scuola media előtt (ami nálunk nagyjából az általános iskola felső tagozatának felel meg). A cinkbevonatos, vasból készült, fehérre festett, 16 méter hosszú és 4 méter magas szobor az oldalán fekszik, fejét a kezére támasztja. A szobor így méltó darabja lett a tortoli múzeum előtt elterülő, szobrokat kiállító parknak. A szobor helyét maga az alkotó választotta, mivel saját bevallása szerint „gyerekként mindig elszomorodtam, mikor kikukucsáltam az osztálytermünk ablakán és nem láttam semmi olyat, ami felkelthette volna az érdeklődésemet; így aztán én mosolyt akarok csinálni a gyerekek arcára, akik, mikor kíváncsian kinéznek az ablakon, egy hatalmas Pinocchiót találnak maguk előtt”.⁷¹

A legnagyobb, a Carlo Collodi Nemzeti Alapítvány által üzemeltetett projekt a Pinocchio-park⁷² (Parco di Pinocchio) a toszkán Collodiban, parkokkal, szobrokkal (például a koporsót cipelő nyulak, a Csiga vagy Pinocchio és a Tündér), üzletekkel, múzeummal, virtuális könyvtárral, Vörös Rák Fogadóval és ajándékuzzlettel. A park 1956-ban nyílt meg, és azóta több mint hét millióan látogattak el ide. Azóta a park is bővült, így a könyv különböző részei sorra elevenednek meg a látogatók szemei előtt, a zöldben feltűnő szobrok, épületek és mozaikok által. Az út végén ajándékbolt is várja a látogatókat, de online is rendelhetők ajándéktárgyak. Pinocchio-figurák, lányoknak Kék Tündér baba, falióra, ceruzák, tollak, de maga az alapul szolgáló könyv is megvásárolható. A park nem vidámparkra, sokkal inkább egy arborétumra emlékeztet: tele van fákkal, bokrokkal, zölddel, a szobrok, épületek melletti zöld táblácskákon pedig nem a növények, hanem a látnivalók nevei, például a „Kék Tündér háza”, „a Róka és a Macska”, vagy a könyvből vett rövid idézetek olvashatók. Gyerekek számára a legnagyobb vonzást valószínűleg a játszótér jelenti, de benézhetnek a Kék Tündér zöld üvegpalackokkal díszített házába is. Ennél egy kicsit fontosabb, hogy a fogyasztói

⁷⁰ *Parco Pinocchio*: <http://www.salernosolidale.it/parco-pinocchio> (Megtekintés ideje: 2014.01.11.); *Parco Pinocchio* <http://www.comune.salerno.it/client/scheda.aspx?scheda=4424&ti=7> (Megtekintés ideje: 2014.01.11.)

⁷¹ <http://www.exibart.com/notizia.asp?IDCategoria=83&IDNotizia=28499> (saját fordítás) (Megtekintés ideje: 2014.01.11.); *Alex Pinna: Big Pinocchio* http://www.comuneditortoli.it/portale_comune/portale/notizie/dettaglio_notizia.asp?id_news=311 (Megtekintés ideje: 2014.01.11.)

⁷² *Parco di Pinocchio, Collodi*: <http://www.pinocchio.it/parco-di-pinocchio-c4/cos%92e-il-parco-di-pinocchio-865.html> (Megtekintés ideje: 2014.01.11.)

társadalom részévé tették Pinocchiót: az élet gyakorlatilag minden területére, a fogpiszkálótartótól a bútorig találhatunk tárgyakat a boltban, amelynek ára pár eurótól akár 400 euróig is emelkedhet.⁷³ A bolt az összes országba tud csomagot küldeni, így aztán az ember bárhova kérheti pinocchiós ceruzájának kiszállítását, persze a megfelelő összegért (100 euró felett Olaszországban viszont ingyen szállítanak, ami elősegíthetné azt, hogy az olaszok minél többet vásároljanak az emlékezhely eme megnyilvánulásából). A Vörös Rák Fogadó⁷⁴ 1963 óta várja vendégeit, ami a Collodi Alapítvány és a perugiai Pinocchio Fogadó együttműködéséből született. A menüket („W la pasta” [Éljen a tészta], „W la carne” [Éljen a hús] és „Le marionette di Mangiafoco” [Tűznyelő bábjai]) a gyerekek a *Pinocchio kalandjai* szereplőinek jelenlétében, a Játékerszág nevű helyen fogyaszthatják el (ahol evés közben a szereplők műsorral szórakoztatják őket). Emellett lehet ide születésnap bulit, lakodalmat, családi vagy üzleti ünnepeket szervezni, így teljessé téve a fogyasztói társadalom keltette elvárásokat és beléptetve a regényt a XXI. századba.

Végül pedig meg kell említenünk, hogy Pinocchio híre nem csak a Földön, hanem az univerzumban is terjed, az 12927-es aszteroida a Pinocchio nevet kapta.⁷⁵

Az említett példákból látszik, hogy bár jelentős a regény szereplőinek megjelenése a köztereken, szobrokon, kutakon, mára sokkal erősebb az a jellege, hogy része akar lenni a fogyasztói társadalomnak. Ezt hangsúlyozandó, Olaszországon kívül és belül is be lehet szerezni a figurákkal díszített használati tárgyakat, bár az kétséges, hogy az emberek, akik ezeket megveszik, mennyire ismerik magát az eredeti történetet. Egyre erősebb tendencia mai világunkban, és ez történik a Collodi-regénnyel is, hogy maguknál az eredeti könyveknél (és egyre gyakrabban filmeknél) jóval több bevételt hoznak az ezekből inspirálódott (használati) tárgyak, amiknek végül vajmi kevés köze marad az eredetihez. Erre jó példa a pinocchiós fogpiszkálótartó, a fogyasztói társadalom kihasználja Collodi művét is; már nem az eredeti történet a lényeg, hanem a hozzá kapcsolódó tárgyak megvásárlása és birtokolása. A szobrászok sem megörökíteni akarják a történet fontos mozzanatait, hanem feltűnést kelteni, meghökkenteni.

⁷³http://officialshop.pinocchio.it/epages/13250.sf/it_IT/?ObjectPath=/Shops/13250/Products/%22VS190/16%22 (Megtekintés ideje: 2014.01.14.)

⁷⁴ <http://www.pinocchio.it/parco-di-pinocchio-c4/mangia-al-parco-di-pinocchio-870.html> (Megtekintés ideje: 2014.01.15.)

⁷⁵ <http://comets-asteroids.findthedata.org/l/15939/12927-Pinocchio-1999-SU9> (Megtekintés ideje: 2014.01.15.)

Megzenésítés

Az irodalmi területen kívül a zene a másik leggyümölcsözőbb terület, ahol felhasználják Pinocchio történetét. Ez azért is fontos, mert a zene a populáris kultúra fontos területe, és egyben jelentősen hat az emberek állapotára és egyben véleményére is. Többféle módon felhasználták az eredeti regény figuráit vagy akár cselekményét. Számos meseszerű dal készült belőle, de társadalmi problémákat, vagy akár politikai álláspontot is bemutatnak ezek felhasználásával. Ezen kívül fontos itt megemlíteni, hogy egy elég sikeres musicalt is alkottak a Collodi-műből.

A 2002-es Pooh együttes által készített Pinocchio musical nagy sikert aratott.⁷⁶ Az előadás után dupla CD-s változat is született a dalokból, nem egy színész pedig díjat kapott az alakításért, például a főszereplő, Manuel Frattini elnyerte az IMTA díjat.⁷⁷ Valószínűleg Olaszországban nem csupán a színdarab műfaja hozott sikert, hanem az is, hogy olyan történetet dolgoz fel, ami benne él az olaszok nemzeti önképében.

A másik zenei alkotás, amit ebben a fejezetben érdemes kiemelni, Edoardo Bennato körülbelül egymillió példányszámban eladott *Burattino senza fili* [Madzag nélküli bábu] című albuma (1977), amely az úgynevezett újhullám zenei stílusát képviseli, és keverve van a dance-pop, az afrobeat és a hip-hop elemeivel. Az újhullám a 1970-es évek végén kezdett el kifejlődni, majd a '80-as években virágzott. Azonban a dolgozat szempontjából fontosak a lemeztől különálló ilyen stílust képviselő számai is, mint például az *Il paese dei Balocchi* [Játékország] (1992) című zeneszám.

Az 1977-es album azért fontos, mert a lemezen szereplő összes szám a *Pinocchio kalandjaihoz* fűződik, azonban ezt úgy használja fel, hogy társadalmi kapcsolatokról, jelenségekről beszél, vagy akár aktualizálja a helyzeteket, és ehhez legtöbbször metaforákat használ fel. Többek között ilyen az *Il gatto e la volpe*⁷⁸ [A macska és a róka] című szám is, melyet többen az album legsikeresebb számának tartanak. A dal szövege világosan bemutatja, hogy vannak olyan emberek, akik a pénz, a siker és a show business érdekében mindenkit

⁷⁶ A musical itt látható: <http://www.youtube.com/watch?v=2el9U1kvh3k> (Megtekintés ideje: 2014.01.11.), szövegkönyve pedig itt olvasható: <http://www.michaela.it/pooh/pinocchiom1.htm>

⁷⁷ http://www.manuelfrattini.com/it/index.php?option=com_content&view=article&id=18&Itemid=53 (Megtekintés ideje: 2014.01.11.)

⁷⁸ A szám elérhetősége: <http://www.youtube.com/watch?v=YoBuv7HR-Fw> (Megtekintés ideje: 2014.01.11.)

átvernek. Ide sorolható még a *Mangiafuoco*⁷⁹ [Tűznyelő] című szám is, ami a hatalom a metaforája, azé a hatalomé, ami mindent tud és figyel, és úgy kell „táncolni”, ahogy ő gondolja, mert különben az ember kiiktatódik a rendszerből. Ez kedvelt téma az irodalomban is, mint például Aldous Huxley *Szép új világ*, George Orwell *Állatfarm*, illetve *1984* című antiutópiái is feldolgozzák, vagyis az embereket az elmúlt században egyre inkább érdekelte ez a téma. A lentebb idézett részlet a *Mangiafuoco* című számból megmutatja a rendszerből való kiutasítást.

„Non si scherza, non è un gioco
sta arrivando Mangiafuoco
lui comanda e muove i fili
fa ballare i burattini.

State attenti tutti quanti
non fa tanti complimenti
chi non balla, o balla male
lui lo manda all'ospedale.”⁸⁰

prózai fordítás:

[Ez nem vicc, nem játék
érkezik Tűznyelő
ő parancsol és mozgatja a szálakat
táncoltatja a bábukat

Vigyázzatok mindannyian
nem ad dicséretet
azt, aki nem táncol, vagy rosszul táncol
ő kórházba küldi]

⁷⁹ A szám elérhetősége: <http://www.youtube.com/watch?v=omsYfU8eIuY> (Megtekintés ideje: 2014. 01.11.)

⁸⁰ A szöveg elérhetősége:

<http://www.lyrics007.com/Edoardo%20Bennato%20Lyrics/Mangiafuoco%20Lyrics.html> (saját fordítás)

Talán a fentebb bemutatott két példából jól lehet látni, hogy Bennato előszeretettel él metaforákkal a számaiban. Ez az albumon kívüli, viszont egyértelműen a *Pinocchio*hoz kapcsolódó *Il paese dei Balocchi* [Játékerszág] 1992-es című számában sincs másképp.⁸¹ Itt Olaszországot Játékerszággal azonosítja, és még a mai napig is aktuális, hisz azokra a sztereotípiákra erősít rá, amelyek az emberekben élnek Olaszországról, mint például, hogy mindig kék az ég és süt a nap, mindig karnevál van, hogy mindenkit szívesen fogadnak, nem létezik a rasszizmus. Aki egy kicsit is figyel az olaszországi történetekre, az tudja, hogy az illegális bevándorlás az egyik legnagyobb gondot okozza a félszigeten, egyrészt azért, mert ezzel növekszik a fekete munkavállalás, másrészt az állampolgárság megszerzése, és ahhoz tartozó jogok igénybevétele miatt.

A másik választott szám szintén *Il paese dei Balocchi* [Játékerszág] címen fut,⁸² a Kenzie Kenziei nevű hip-hop együttes alkotása 2013-ból. Ez a dal is a Játékerszág allegóriát használja fel, hogy bemutassa és kritikával illesse a mai Olaszországot. A választásunk azért esett éppen erre a számra, mert a dolgozatban bemutatott, illetve felsorolt elemek közül – hogy miként működik Pinocchio története emlékezhelyként – számos előfordul benne. A dal elején már találkozunk Silvio Berlusconi jelenlétével a politikában, sőt a klipben többször feltűnik a cirkusz-motívum is. A szám folyamán a Collodi-mű legtöbb alakjával találkozunk. Ilyen például a refrénben szereplő Kanóc, aki arra biztat, hogy az időt a fényes bevásárlóközpontban töltsse el (ami egyben Olaszországot is jelképezi) az ember, jól öltözötten, problémák nélkül. A klipben előkerül a Kékhajú Tündér és a Beszélő Tücsök is, akiknek tanácsaira/lelkiismeretükre az emberek nem hallgatnak, ezért úgy mozognak, ahogy a bábukat mozgatják a madzaggal, a „bábmesterek országában”. A számban még találkozunk a ravasz Macska-Róka párossal is, sőt a dal Geppetto és Pinocchio apa-fiú kapcsolata és a *Keresztapa* trilógiájában lévő apa-fiú kötelék között is párhuzamot von. Ezen kívül a szöveg többször játszik a paese dei balocchi kifejezéssel az olasz társadalom jellemzésére, mint például „paese dello scandalo” [a botrány országa], illetve „paese dei pagherò” [adósok országa].

Ezekben a számokban megfigyelhetjük, hogy a *Pinocchio* figuráit arra használják, hogy kritikával illessék a saját társadalmukat, közérthetően és lehetőleg mellőzve a durvaságot. Azonban ezek a regénybeli szereplők és helyszínek a társadalomkritika eszközzévé, így többségében negatív jelzővé váltak.

⁸¹ A klip elérhetősége: <http://www.youtube.com/watch?v=LXl6praLCxw> (Megtekintés ideje: 2014.01.16.)

⁸² A klip elérhetősége <http://www.youtube.com/watch?v=Zqglh5uijy8> (Megtekintés ideje: 2014. 01. 17.)

Összegzés

Dolgozatunkban azt mutattuk be különböző kulturális mezőkön keresztül, hogy Carlo Collodi *Pinocchio kalandjai* című regényének cselekménye, illetve alakjai miként működnek emlékezhelyként; hogy a Pierre Nora által megalkotott fogalom, amely az idő során és a különböző kutatások folyamán átalakult, miként figyelhető meg a *Pinocchió*n.

Kutatásaink folyamán megfigyeltük, hogy a műből származó kifejezéseket az élet minden területén használják, mivel a figurák általánosak, így több minden bemutatására alkalmasak. Azonban azt is észrevettük, hogy az eredeti történetből nem az összes szereplő maradt meg az emberek tudatában, hanem csak azok, amelyek folyamatosan jelen vannak a hétköznapi életben: mint például a Macska-Róka páros, Kanóc, a Beszélő Tücsök, vagy a Kékúj Tündér; de például kevesen emlékeznek a zöld halászra, vagy a koporsót cipelő nyulakra. Vagyis az olasz nemzeti tudat számára nem is az eredeti történet, hanem annak felhasználása a fontos. Mindemellett viszont, ha egy adott kontextusban előkerülnek ezek a kifejezések, véleményünk szerint az olasz, de akár a nemzetközi befogadók is tudják ezeket a *Pinocchio kalandjai*hoz kötni, ha magára a teljes történetre nem is emlékeznek.

És ha már a nemzeti tudatnál tartunk, érdemes megemlíteni, hogy az olasz identitás létrehozására gyakran a „Pinocchio-effektus” kifejezést használják, ami az olaszok teremtésének gondolatát takarja. A jelenség még a Risorgimento idejéből származik, és utal Massimo d’Azeglio politikus szavaira: „Fatta l’Italia, ora bisogna fare gli italiani.” [Kész van Olaszország, most már csak olaszokat kell teremteni].⁸³ A „Miért pont Pinocchio?” kérdésre Suzanne Stewart-Steinberg ezt a választ adja: „Sok kommentátor hangsúlyozta a tényt, hogy van valami meghitten olasz a bábuban. A legtöbbet emlegetett tulajdonságai: a fegyelmezettség hiánya, a naplopás, az alapvető jóság, a lényegében gyermek természet, a vágy arra, hogy jóra váljon és ebből következően arra, hogy a nemzetek közösségébe tartozzon”.⁸⁴ A politológus/irodalmár Pinocchio mozgásának kétféle módjáról is beszél: „Egyrészt bábu. A bábuk azért mozognak, mert valaki kézben tartja őket a szálak segítségével; azért mozognak, mert egy bábmester dönt és irányít. Másrészt Pinocchióknak nincsenek madzagjai. Önállóan mozog a mozgás igényének köszönhetően, ami úgy tűnik,

⁸³ Fatta l’Italia ora bisogna fare gli italiani: <http://cogitoetvolito.it/fatta-litalia-ora-bisogna-fare-gli-italiani/> (Megtekintés ideje: 2014.01.29.) (saját fordítás)

⁸⁴ STEWART-STEINBERG, Suzanne: Fare gli italiani: ossia „l’effetto Pinocchio” in.: *Atti del Convegno, Identità italiana tra Europa e società multiculturale*, Biblioteca della Fondazione, 2008. pp. 19-20. (saját fordítás)

hogy egy, a bábu belsejében található, ismeretlen sarokból származik. Megérintett Pinocchio mozgásának kettős determináltsága, ami tekinthető az olasz identitásteremtési tervének allegóriájaként.”⁸⁵ Végül pedig: „Ez az, amit én »Pinocchio-effektus«-nak kereszteltem: a bizarr interakció, a kölcsönös támogatás, de az ellentmondás eme két erő között – az egyik a meghatározottságnak az ereje, ami kívülről jön, a másik a belső autonómiaé. [...] Ennél fogva ragaszkodnom kell ahhoz a tényhez, hogy a Pinocchio-effektus nem csoportok, pártok vagy politikai mozgalmak szociális története [...]”⁸⁶

A „Pinocchio-effektus” azért is érdekes, mert az eredeti mű a Risorgimento korszakában született, abban a korszakban, amikor a nép és nemzeti nevelés igénye megerősödött, hogy nemzeti identitást alakítsanak ki. Azonban ez az olaszoknál még a mai napig tart, hisz nincs egységes nemzettudat, erős széthúzás jellemzi őket, így mesterségesen törekszenek a nemzeti érzés kialakítására. Ehhez a Pinocchio is egy eszköz, hisz az emlékezhely is erősíti/erősítheti az együvé tartozás érzését.

⁸⁵ Uo. p. 20. (saját fordítás)

⁸⁶ Uo. p. 20. (saját fordítás)

Bibliográfia

Felhasznált irodalom:

ASSMANN, Aleida: Az emlékezet átalakító ereje, in: *Studia Litteraria*, 2012/1-2. pp. 9-23. (http://studia.lib.unideb.hu/index.php?oldal=cikkadatok&folyoirat_szam=2012/1%E2%80%9332&cikk_id=227)

BACASSINO Andrea: *Pinucciu* <http://www.baccassino.com/htmls/Pinucciu.htm>

BENIGNI, Roberto: *Io un po' Pinocchio. Roberto Benigni racconta il suo film tra le pagine del romanzo di Collodi*, http://books.google.hu/books/about/Io_un_po_Pinocchio.html?id=hm17WyPE7aUC&redir_esc=y

BENVENUTO, Sergio: Miért utálom Berlusconit? (ford.: Eörsi Sarolta) *Lettre*, 42. évfolyam, 2001 <http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre42/benvenuto.htm>

BULTRINI, Raimondo: Il segugio che stanò un gatto e una volpe, *La Repubblica*, 1994. 05.06. <http://ricerca.repubblica.it/repubblica/archivio/repubblica/1994/05/06/il-segugio-che-stano-un-gatto-una.html>

CAVALLIARI, Alberto: Il gatto e la volpe, *La Repubblica*, 1988. 04. 22. <http://ricerca.repubblica.it/repubblica/archivio/repubblica/1988/04/22/il-gatto-la-volpe.html>

COLLODI, Carlo: *Le avventure di Pinocchio – Pinocchio kalandjai*, (ford.: SZÉNÁSI Ferenc), Noran Könyvkiadó, Budapest, 1999.

DE CECCO, Marcello: L'Italia ha bisogno della fata turchina, *La Repubblica*, 2000. 05. 12. <http://ricerca.repubblica.it/repubblica/archivio/repubblica/2000/05/12/italia-ha-bisogno-della-fata-turchina.html>

FROSINI, Vittorio: *La filosofia politica di Pinocchio*, Edizioni Lavoro, Roma, 1990.

HAVASRÉTI József – K. HORVÁTH Zsolt – SZIJÁRTÓ Zsolt, *A város láthatatlan mintázata. Pécs városa mint az emlékezet helye*, Gondolat, Budapest-Pécs, 2010.

Il grande dizionario Garzanti della lingua italiana, Garzanti, Milano, 1987. p. 850.

ISNENGHI, Mario (szerk.): *I luoghi della memoria*, Laterza, Roma-Bari, 2010, I-III.

MADARÁSZ Imre: „Nevelődési kalandregény gyerekeknek. Carlo Collodi: Pinokkió kalandjai” in.: Uő: *Kultusz, vita, feledés. Olasz irodalom- és kultúrtörténeti tanulmányok*, Hungarovox Kiadó, Budapest, 2008, 149-157.

NORA, Pierre: *Emlékezet és történelem között* (szerk. K. Horváth Zsolt) Napvilág Kiadó, Budapest, p. 13.

NORA, Pierre: *Les lieux de mémoires*, Éditions Gallimard, Paris, 1984, 1986, 1992.

PEZZINI, Isabella, FABBRI, Paolo (szerk.): *Le avventure di Pinocchio. Tra un linguaggio e l'altro*, Meltemi Editore, Roma, 2002.

SPIRITO, Pietro – ZORZIN, Nadia: *Faszívű Pinokkió*, kiadás alatt. Az eredeti művet (SPIRITO, Pietro – ZORZIN, Nadia: *Pinocchio Cuore di legno*, Fernandel, Ravenna, 2011) a Pécsi Tudományegyetem Olasz Tanszékének hallgatói fordították magyarra. A fordítást koordinálta NACCARELLA István. A fordításban részt vettek: BODROGAI Dóra, DELEZSNYÁK Lilla, DÓCZI Dalma, HARMUTH Renáta, MARTIN Dóra, RITTER Zsófia, SZABÓ Anita, SZEKERES Éva, TÖRÖK Marianna, VRABÉLY Andrea.

STAINO, Sergio: *Pinocchio novecento. 25 tavole a colori commentate da Michele Serra*, Feltrinelli, Milano, 2001.

STELLA, Gian Antonio: *Che brutto mestiere fare il grillo parlante*, Corriere della Sera, http://archiviostorico.corriere.it/1992/agosto/13/che_brutto_mestiere_fare_grillo_co_0_92081312356.shtml

STEWART-STEINBERG, Suzanne: Fare gli italiani: ossia "l'effetto Pinocchio" in: *Atti del Convegno, Identità italiana tra Europa e società multiculturale*, Biblioteca della Fondazione, 2008. pp. 17-34.

Studia Litteraria, Debreceni Egyetem, LI. évfolyam, 2012/1-2, (http://studia.lib.unideb.hu/index.php?oldal=aktualisszam&folyoirat_szam=2012/1%E2%80%93932)

SZAKÁL Kata: „Pinokkió mi vagyunk” Carlo Collodi regényétől a XX. századi képregényig In: *Annona Nova* 2012, (szerk.: Ágoston, Görföl, Mohácsi, Németh, Schelhammer, Szolláth)

SZÁRAZ Orsolya: Olasz emlékezhelyek három kötetben in: *Studia Litteraria*, 2012/1-2, pp. 185-192. (http://studia.lib.unideb.hu/index.php?oldal=cikkadatok&folyoirat_szam=2012/1%E2%80%93932&cikk_id=242)

SZÉNÁSI Ferenc: *A huszadik századi olasz irodalom. Történet, szerzők, művek*, Nemzeti Tankönykiadó, Budapest, 2004.

SZTANÓ László: *Olasz - magyar kulturális szótár*, Corvina Kiadó, Budapest, 2008.

TABUCCHI, Antonio: Italia 1994, Il Paese dei Balocchi, Corriere della Sera, 1995. 03. 12.
http://archiviostorico.corriere.it/1995/marzo/12/Italia_1994_Paese_dei_Balocchi_co_0_95031214898.shtml

TAKÁTS József: Antropológiai látásmód és irodalomtörténet-írás in: Uő., *Ismerős idegen terep. Irodalomtörténeti tanulmányok és bírálatok*, Kijarat, Budapest, 2007.

VARRÓ Attila: *Kult-Comics*, Mozinet-könyvek, Bp., 2007

Lo Zingarelli: vocabolario della lingua italiana di Nicola Zingarelli, Zanichelli, Bologna, 2002. p. 819.

A felhasznált linkek elérhetősége

Alex Pinna: Big Pinocchio:

http://www.comuneditoritoli.it/portale_comune/portale/notizie/dettaglio_notizia.asp?id_news=311

Archivio il Stato di Ancona: <http://www.asancona.beniculturali.it/index.php?it/97/listituto>

Balocco szócikk: <http://dizionari.corriere.it/dizionario-modi-di-dire/B/balocco.shtml>

Beppe Grillo-képek: http://www.iduepunti.it/sites/default/files/pinocchio_e_beppe_grillo.jpg;
http://firenze5stelle.com/wp-content/uploads/2010/08/grillo_parlante.jpg

Come la Fata Turchina: <http://it.paperblog.com/come-la-fata-turchina-115642/>

Dario Fo&Franca RameArchive: <http://www.eclap.eu/portal/?q=hu/node/2862&reload=true>

Edoardo Bennato: Il gatto e la volpe: <http://www.youtube.com/watch?v=Y0Buv7HR-Fw>

Edoardo Bennato: Il paese dei balocchi: <http://www.youtube.com/watch?v=LXl6praLCxw>

Edoardo Bennato: Mangiafuoco: <http://www.youtube.com/watch?v=omsYfU8eIuY> ;
<http://www.lyrics007.com/Edoardo%20Bennato%20Lyrics/Mangiafuoco%20Lyrics.html>

Fata szócikk: <http://dizionari.corriere.it/dizionario-modi-di-dire/F/fata.shtml>

Fatta l'Italia ora bisogna fare gli italiani: <http://cogitoetvolò.it/fatta-litalia-ora-bisogna-fare-gli-italiani/>

Gatto szócikk: <http://dizionari.corriere.it/dizionario-modi-di-dire/G/gatto.shtml>

Grillo szócikk: <http://dizionari.corriere.it/dizionario-modi-di-dire/G/grillo.shtml>)
http://dizionari.corriere.it/dizionario_italiano/G/grillo.shtml)

Kenzie Kenzei: Il paese dei balocchi: <http://www.youtube.com/watch?v=Zqglh5uijy8>

Parco Pinocchio <http://www.comune.salerno.it/client/scheda.aspx?scheda=4424&ti=7>

Parco Pinocchio: <http://www.salernosolidale.it/parco-pinocchio>

Pinocchiáték: <http://www.letteraturadimenticata.it/Pinocchio.htm>

Pinocchio imprigionato <http://www.url.it/muvi/storie10.htm>

Pinocchio online üzlet:

http://officialshop.pinocchio.it/epages/13250.sf/it_IT/?ObjectPath=/Shops/13250/Products/%22VS190/16%22 (Megtekintés ideje: 2014.01.14.)

Pinocchio-musical: <http://www.youtube.com/watch?v=2el9U1kvh3k>

Pinocchio-park: <http://www.pinocchio.it/parco-di-pinocchio-c4/mangia-al-parco-di-pinocchio-870.html>

Renza De Dea: „Non sono la fata turchina ma tento di salvare l’ACB”:

<http://www.liberatv.ch/articolo/12208/renza-de-dea-non-sono-la-fata-turchina-ma-tento-di-salvare-lacb/index.html>

Silvio Berlusconi–képek: <http://www.solforoso.com/files/2010/01/Berlusconi-pinocchio.jpg>;

<http://www.nuovademocraziaeuropea.it/sites/default/files/styles/large/public/field/image/berlusconi-tremonti-pinocchio.jpg>

Vittorio Morelli szócikk: [http://www.treccani.it/enciclopedia/vittorio-morelli_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/vittorio-morelli_(Dizionario-Biografico)/)

<http://comets-asteroids.findthedata.org/1/15939/12927-Pinocchio-1999-SU9>

<http://www.pinocchio.it/parco-di-pinocchio-c4/mangia-al-parco-di-pinocchio-870.html>

<http://www.asancona.beniculturali.it/index.php?it/97/listituto>

<http://www.pinocchio-montesicuro.gov.it/>

Melléklet

1. Silvio Berlusconi-mém

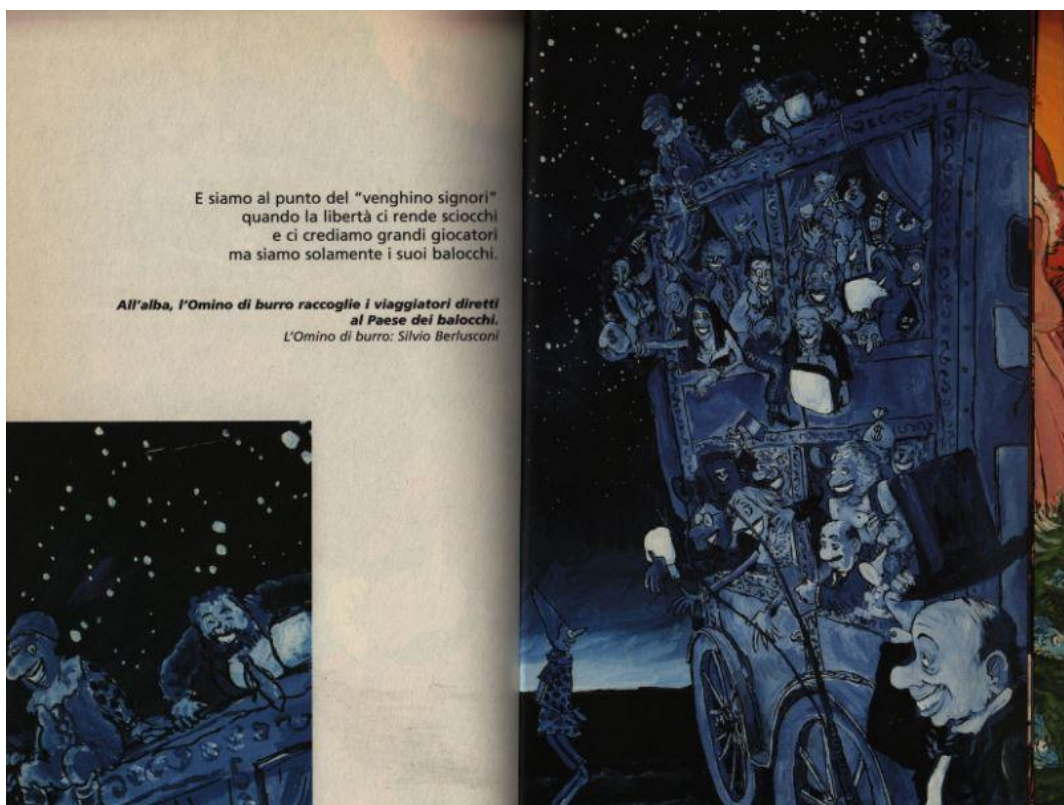
2. Silvio Berlusconi és Giulio Tremonti-mém

3. Beppe Grillo a Beszélő Tücsök öltözkében

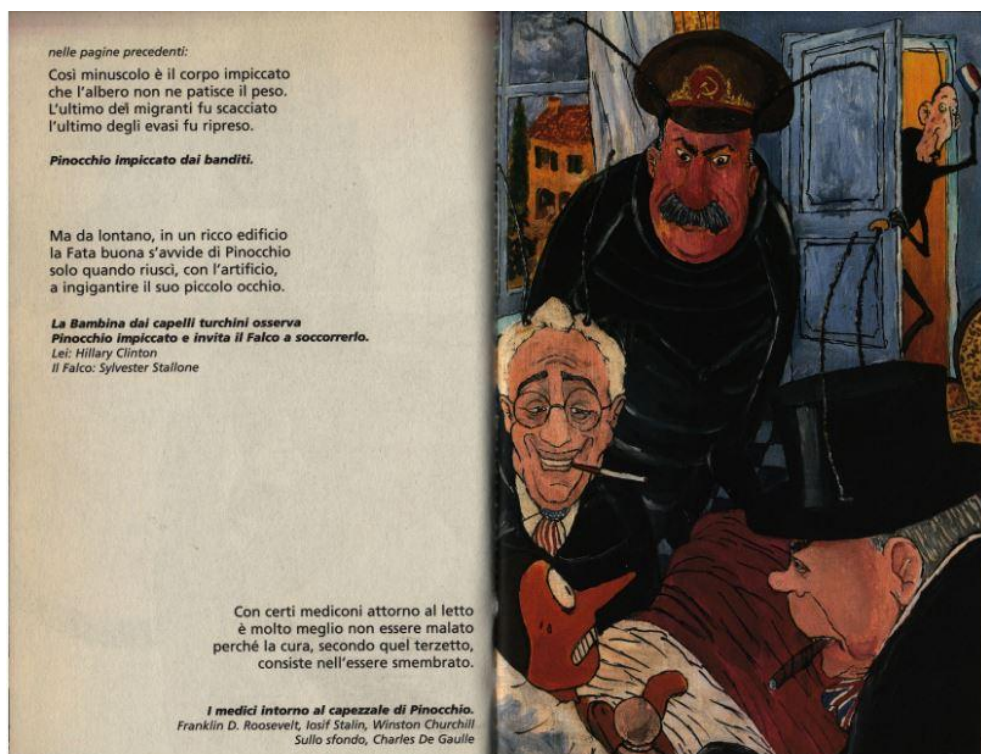
4. Beppe Grillo a Beszélő Tücsök szerepében

5 Silvio Berlusconi Gombócemberként, STAINO, Sergio: *Pinocchio novecento. 25 tavole a colori commentate da Michele Serra*, 20. tábla

6. Antonio Gramsci a régiségárus szerepében, STAINO, Sergio: *Pinocchio novecento*. 25 tavole a colori commentate da Michele Serra, 6. tábla

7. Franklin D. Roosevelt, Jozsif Sztálin és Winston Churchill sarlatánok szerepében. STAINO, Sergio: *Pinocchio novecento*. 25 tavole a colori commentate da Michele Serra, 10. tábla

8. Pinocchio ruhája a Benigni-filmből

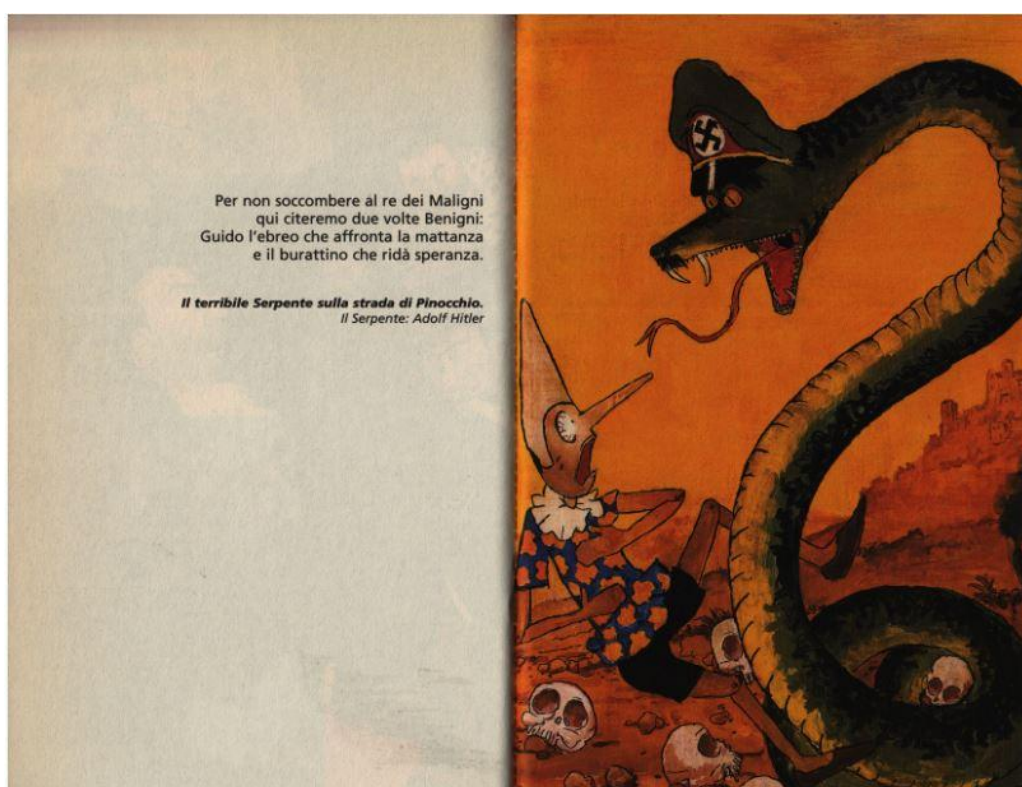
I TITOLI DELLE PIU' CELEBRI PINOCCHIATE (*)		
Oreste Boni	Il figlio di Pinocchio	Battei, 1893
Gemma Mongiardini	Il segreto di Pinocchio	Bemporad 1894
Rembaldi	Il fratello di Pinocchio	Bemporad, 1898
Ettore Ghiselli	Il cugino di Pinocchio	Biondo, 1901
Augusto Piccioni	Pinocchio in Affrica	Bemporad, 1904
Eugenio Cherubini	I settemila fratelli di Pinocchio	Bemporad, 1905
Luigi Barberis	Pinocchio in automobile	Bemporad, 1905
Giulio Erpianis	Viaggi straordinarissimi di	
Augusto Piccioni	Pinocchio intorno al mondo	Bemporad, 1909
Armando Bonaventura	Le straordinarie avventure di	
	Pinocchio poliziotto	Carra, 1910
	Pinocchio in dirigibile	Carra, 1910
Epaminonda Provaglio	Pinocchio a Roma	Vallardi, 1913
Andrea De Ritis	Pinocchio nell'altro mondo	Bemporad, 1914 (**)
Rina Bottario	Il cuore di Pinocchio	Bemporad, 1917
Paolo Lorenzini	Pinocchio nella luna (***)	Bemporad, 1919
Tommaso Catani	Pinocchio bizzarra in 4 atti	Bemporad, 1920
Maso Salvini	Pinocchio nuovo Maciste	Artigianelli, 1920
Beatrice Arrigoni	Il nuovo cugino di Pinocchio	Biondo, 1921
Augusto Piccioni	La repubblica di Pinocchio	Marino, 1922
Francesco Bernardini	Le novelle di Pinocchio	Nerbini, 1922
Paolo Lorenzini	Pinocchio guerriero	Cartoccio, 1925
G. M. Alicandro	Pinocchio reporter	Soc. Ed. Milanese, 1926
Icilio Bianchi (Pippo Cicala)	La commedia di Pinocchio	Bemporad, 1926
Arpalice Cuman Pertile	Pinocchio dalla Fata benefica	Rocco, 1926
Eugenia De Segur	Pinocchio dalle Fate	Salani, 1926
Paolo Lorenzini	Pinocchio dalla Fata dai capelli turchini	
Anna Franchi	Pinocchio tra i selvaggi	Salani, 1929
Anna Franchi	Pinocchio in un altro mondo	Salani, 1930
Palmira Malesani Fanti	Quando Pinocchio divenne un	S.E.I., 1930
Paolo Lorenzini	ragazzino per bene	
	Pinocchio, Pinuccio e	Salani, 1930
	Pinocchio	Salani, 1937
Paolo Lorenzini	La promessa sposa di	Marzocco, 1939
Ugo Scotti Berni	Pinocchio	Nerbini, n.d.
Zenobio Baggioli	Pinocchio nell'impero dei Ming	

9. A legnépszerűbb pinocchiáték adatai

Fig. 5. Benito Jacovitti, 1946.

10. Benito Jacovitti művéből vett részlet

11. Hitler a kígyó szerepében STAINO, Sergio, *Pinocchio novecento*. 25 tavole a colori commentate da Michele Serra, 13. tábla

12. Pinocchio-szobor, Ancona

Alex Pinna - Big Pinocchio - 2009 - acciaio e vernice epossidica - cm 1570x300

13. Alex Pinna: Big Pinocchio, Tortoli

14. Alex Pinna: Big Pinocchio, Tortoli

15. Pinocchio-kút, Milánó

16. Pinocchio-kút, Milánó

17. Pinocchio-park, Salerno